

II RIIGIKOGU

3. istungjärk. **Protokoll nr. 80 (19).** 1924. a.

II Riigikogu koosolek 1. aprillil 1924 a.
kell 5 p. l.

Kokku on tulnud 84 Riigikogu liiget.

Walitsuse looshis: Riigiwanem **Fr. Akel**, välisminister **O. Strandman**, kohtuminister **R. Gabrel**, haridusminister **H. B. Rahamägi**, põllutöominister **A. Kerem**, siseminister **Th. Rõuk**, teedeminister **K. Kark**, sõjaminister **O. Amberg**, töö-koolekandeminister **Chr. Kaarna**, kindralstaabi ülem kolonel **Tõrward**, haridusministri abi **F. Mikkelsaar**, haridusministeeriumi kooliosakonna juhataja **G. Ollik**.

Wälisesitajate looshis: Soome saadik Eestis dr. **R. Holsti**, Poola saadik Eestis **W. T. Dobrzynski**.

P ä e w a k o r d :

1. Riigi 1924 a. eelarwe — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **J. Tõnisson**, wahepeal abiesimees **K. Wirma** ja abiesimees **L. Raudkepp**.

Sekretääri kohal abisekretäär **O. Köster**, wahepeal abisekretäär **J. Wain**.

Koosolek algab kell 5.15 min.

1. Päewakorra Juhataja **J. Tõnisson**: Awan Riigikogu koosoleku. Päewakord on Riigikogu liigetele kätte saadetud.

Abiesimees **K. Wirma**: Riigikogu juhatause nimel teen ettepaneku, täiendada päewakorda järgmiste punktidega: 1) Wabariigi Walitsuse koosseisu täiendamine, 2) Wabariigi Walitsuse deklaratsioon ja 3) riikliku katsekoja seadus — II lugemisel.

Juhataja **J. Tõnisson**: (Häälletatakse.) Nähtawa enamusega on juhatause ettepanek wastu wõetud. Loen päewakorranende täiendustega wastuwõetuks.

Enne päewakorraale asumist on sekretäiril sõna teadaande korras.

2. Teadaandmine Sekretäär **O. Köster**: Riigikogust muudatuste kohta Riigikogu koosseisus. on tagasi astunud rkl. Peeter Treiberg sotsiaaldemokraatliku

tööliste partei Wiljandimaa walimisnimekirjast ja kutse on saadetud järgmisele kandidaadile August Womm'ile sama nimekirja järele.

3. Teadaandmine Riigikogu juhatusel Riigikogu liigete puudumiste kohta koosolekuilt märtsikuul. on Riigikogule teatada, et märtsikuul on Riigikogu koosolekuilt puudunud järgmised Riigikogu liikmed:

Anniko, H. on puudunud haiguse pärast 1 koosolekult.

Amberg, O. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 5 koosolekult.

Arras, K. on puudunud haiguse pärast 1 koosolekult.

Arro, Chr. on puudunud isiklikkudel põhjustel 1 koosolekult.

Abels, G. on puudunud wangistatuna 8 koosolekult.

Ast, K. on puudunud haiguse pärast 6 koosolekult.

Baars, K. on puudunud isiklikkudel põhjustel 11 koosolekult.

Bauer, H. on puudunud haiguse pärast 10 koosolekult.

Eigo, J. on puudunud perekonna haiguse pärast 1 koosolekult.

Erdman, A. on puudunud isiklikkudel põhjustel 15 koosolekult.

Gutman, J. on puudunud teatamata põhjustel 2 koosolekult.

Heideman, H. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Holberg, J. on puudunud isiklikkudel põhjustel 1 koosolekult.

Hünerson, J. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Jans, J. on puudunud haiguse pärast 11 koosolekult.

Jaanis, J. on puudunud haiguse pärast 8 koosolekult.

Janson, M. on puudunud haiguse pärast 2 koosolekult.

Jaakson, J. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Jürman, A. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 2 koosolekult.

Kerem, A. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 4 koosolekult.

Kress, G. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Kroon, G. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 1 koosolekult.

Kukk, J. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Köster, O. on puudunud isiklikkudel põhjustel 1 koosolekult.

Laar, M. on puudunud wangistatuna 7 koosolekult.

Laarman, M. on puudunud isiklikkudel põhjustel 1 koosolekult.

Lattik, J. on puudunud isiklikkudel põhjustel 8 koosolekult.

Lewald, A. on puudunud teatamata põhjustel 8 koosolekult.

Luiga, P. on puudunud isiklikkudel põhjustel 2 koosolekult.

Maaker, W. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 1 koosolekult.

Maaker, W. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Mangman, A. on puudunud teatamata põhjustel 15 koosolekult.

Miger, J. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Mutt, W. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Märtson, J. on puudunud perekonna haiguse pärast 1 koosolekult.

Oinas, A. on puudunud riigikontrollöörina 1 koosolekult.

Pool, Th. on puudunud isiklikkudel põhjustel 1 koosolekult.

Pälson, R. on puudunud teatamata põhjustel 8 koosolekult.

Pärilin, O. on puudunud isiklikkudel põhjustel 5 koosolekult.

Pärilin, O. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Päts, K. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 10 koosolekult.

Päts, K. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Rea, J. on puudunud teatamata põhjustel 15 koosolekult.

Reinson, A. on puudunud wangistatuna 1 koosolekult.

Sepp, J. on puudunud isiklikkudel põhjustel 1 koosolekult.

Sepre, O. on puudunud isiklikkudel põhjustel 14 koosolekult.

Shtsherbakow, S. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 5 koosolekult.

Shtsherbakow, S. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Solowjew, J. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Strandman, O. on puudunud Wabariigi Walitsuse liikmena 3 koosolekult.

Tagel, J. on puudunud wangistatuna 7 koosolekult.

Tamm, K. on puudunud isiklikkudel põhjustel 1 koosolekult.

Temant, J. on puudunud teatamata põhjustel 3 koosolekult.

Tiks, J. on puudunud omawalitsuse esituskogude liikme kohuste täitmisel 1 koosolekult.

Tirusson, H. on puudunud wangistatuna 8 koosolekult.

Tonkman, K. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Treiberg, P. on puudunud teatamata põhjustel 14 koosolekult.

Wain, J. on puudunud haiguse pärast 1 koosolekult.

Zimmerman, J. on puudunud teatamata põhjustel 1 koosolekult.

Kingsepp, E. on puudunud isiklikkudel põhjustel 7 koosolekult.

Luts, E. on puudunud teatamata põhjustel 7 koosolekult.

Michelson, P. on puudunud wangistatuna 7 koosolekult.

Nanilson, J. on puudunud teatamata põhjustel 7 koosolekult.

Palowere, P. on puudunud isiklikkudel põhjustel 7 koosolekult.

Zillmer, A. on puudunud wangistatuna 7 koosolekult.

4. Wabariigi Walitsuse koosseisu täiendamine.

Juhataja J. Tõnisson: Kodukorra § 103 põhjal on mul au Riigikogule ette kanda, et täna on Riigiwanemalt tulnud teadaanne, et Riigikogu liige härra Karl Baars on awaldanud nõusolekut vastu wõtta Wabariigi Walitsuses rahaministri koha, mis senni wakant oli. Sellepärast esinen Riigikogule ettepanekuga, ametisse kutsuda Riigikogu liige Karl Baars rahaministri kohale. Wabariigi Walitsuse liigete walimine sünnib kodukorra § 104 põhjal lahtisel hääletamisel liht häälteenamusega. Panen hääletamisele Riigikogu liikme Karl Baars'i kutsumise Wabariigi Walitsuse liikmeks. (H ä ä l e t a t a k s e.)

Nähtawa enamusega on Riigikoguliige härra Karl Baars kutsutud rahaministri kohale. (E. Weberman, rhws.: Mitu häält?) Poolt on antud 34 häält, mitte ühtegi wastu.

5. Wabariigi Walitsuse deklaratsioon.

Riigiwanem Fr. Akei: Wabariigi Walitsuse ametisse kutsumise puhul on mul au Wabariigi Walitsuse nimel Riigikogule esineda järgnewa deklaratsiooniga:

Wabariigi Walitsus, asudes riigi walitsemiswõimu teostamisele, seab oma tegewuse aluseks riigi wälise julgeoleku ja rippumatuse kindlustamise rahupoliitika waral, nimelt aga rahwa heakäekäigu eest hoolitsemise majanduslikkude, kultuuriliste ja ühiskondlikkude korralduste läbi.

Oma tegewuses tahab Wabariigi Walitsus pidada tihedat kontakti seadusandliku wõimuga, nähes selles riikliku töö wiljakuse paremat aluspanti.

Teadlik olles oma wastutusest Riigikogu ja rahwa ees, tahab Wabariigi Walitsus kõrgel hoida walitsuse wõimu presitihi, nimelt aga kinni pidada oma wõimuala piiridest, nagu need ära tähendatud on põhiseaduses ja teistes makswates seadustes.

Oma lähemaks ülesandeks seab Wabariigi Walitsus walitsemisaparaadi ümberkorraldamise ja walitsusasutuste ja ametnikkude wõimkonna õiguste ja kohuste kindlaksmääramise. Selleks tulewad wälja töötada walitsuse ja ministeeriumide asutuseseadused wastawalt meie oludele ja meie raliwa kandejõule, samuti ka walitsuse asutuste koosseisude seadus, wastawalt Riigikogu soowiawaldustele.

Riigikaitse

ümberkorraldamist tuleb jätkata selles sihis, et meie kaitsewägi teguwõimuline oleks oma sisemise korralduse, temas walitsewa wõimu kui ka ainelise warustuse poolest, misjuures katsutakse wähen-dada kaitsewäe ülalpidamise kulusid wiimase wõimaluseni, ühtlasi silmas pidades sundusliku teenistusaja lühendamise tarwidust ja wõimaldades sõjawäelise õpuse organiseerimist wäljaspool kaitsewäe teenistust. Kaitsewäelaste eluruumide (kasarmute) ja nende hädatarwilikkude sisseadete muretsemiseks tuleb kõige-energilisemaid samme astuda.

Wälispoliitiliselt

näeme meie oma wankumata rahupoliitikas riikliku julgeoleku paremat aluspanti. Meie oleme kaugel igasugustest aggressiivsuse püüetest ja ükski intriig ega interwentsiooni katse ei leia meie poolehoidu. Meie austame ja täidame täpselt Wenega sõlmitud rahulepingut wastastikusel alusel. Meie poliitiline püüe on hea wahekorra alalhoidmine Wenega, ja Balti riikide lähem koostöötamine lepingute näol, hoidudes sellejuures igasuguste kahtlaste kokkulepete eest.

Meie toetame rahwasteliidu tööd oma osawõtuga ja näeme selles asutuses ikka enam mõjule pääsewat tegurit rahwuwaheliste konfliktide ärahoidmiseks wõi nende lahendamiseks.

Meil tuleb alal hoida ja süwendada sõprussidemeid suurriikidega, kes meie wastu meie riigi algupäewist peale heatahtlikud on olnud. Wälisriikide sumpaatia ja poolehoid on meile kallis, seda tuleb wõita ja alal hoida meie wälisesituste wiljaka töö kaudu. Konsulaarwõrgu ots-tarbekohane laiendamine tuleb kiirendatud korras lõpule wiia, mis omalt poolt aitaks elustada wäliskaubanduse suhteid, ühtlasi wõimaldades kokku hoida wäljaminekuid wälisesituste peale.

Sisepoliitikas

tuleb makswate seaduste ulatusel kõigiti kindlustada demokraatlikku riigikorda. Kui riigi sisemine julgeolek seda lubab, tuleb ära kaotada paiguti weel maksew erakorraline kaitsekord. Ametnikkude omawoli ja kuritarwitused tulewad awalikuks teha ja karistada kõigi käsutada olewate abinõudega. Eesti kodanikkude põhiõigustest, nagu need ette nähtud põhiseaduses, tuleb wankumata kinni hoida, kaitstes kodanikkude õigusi ja wabadusi igasuguse seaduswastase kitsenduse eest.

Wähemusrahwuste kultuuriautonomia tuleb seadusandlikul teel lähemal ajal teostada.

Wahekord riigi ja omawalitsuse asutuste wahel peab seadusandlikul teel kiire korras lahendatama ja maksma pandama omawalitsuste maksustamiseseadus.

Kiriku

lahutamise riigist tuleb kiires korras lõpule wiia, kuid sellejuures tuleb kiriku seada õiguslikult kindlale alusele. Pere-konna seaduses tuleb ette näha wõimalus kodanlise registreerimise toimetusi

panna ka waimulikkude peale. Kogudustele tuleb kiriku ametite ülewalpidamise tarwidusteks nende endistest kirikumaa-dest kunni ühe normaaltalu suuruseni maad anda.

Hariduse alal

tuleb üldist sunduslikku algharidust kindlalt teostada, sellejuures silmas pidades põhiseaduse ja kooliseaduse määrusi. Hariduse saamist peab ka neile võimaldama, kes koolieast väljas, nimelt tuleb hoolitseda laiemate rahwakihtide edasiharimise eest sellekohaste hariduslikkude asutuste ja korralduste, nagu loengute, raamatukogude, ja rahwaülikoolide edendamise läbi. Rohkem rõhku tuleb panna kutsehariduse saamise peale, sealjuures toetades eraalgatust ja hariduse omandamine kättesaadavaks teha ka kehwematele lastele, kes anderikkad ja õppimishimulised, andes neile, selleks võimalust mööda ainelist toetust. Tõsist tähelepanu tuleb pöörda koolimajade parandamise ja uute juurdeehitamise peale riiklikul toetusel.

Rahwahäaletamise tagajärgedele wastawalt tuleb usuõpetus wabatahtliku õppeainena samawääriliselt käsitada, kui iga teine õppeaine, usaldades selle õpetamise tarwilikult ettevalmistatud õppejõu kätte.

Majanduse alal

tuleb esimeses reas riigi enese majapidamist kõigis tema harudes kokkuhoidmise ja otstarbekohasuse suhtes rewideerimisele wõtta, iseäranis riigi tellimiste ja ehituste kulude kawat, ja wiimaste hulgast ainult nende teostamisele asuda, mis möödapääsemata tarwilikud. Oma maa tööstusele tuleb tellimiste juures eesõigus anda, kui riigi huwid selle all ei kannata.

Riigi rahaasjandust ja marga stabiilteeti tuleb kõigi abinõudega kindlustada ja alal hoida. Paberiraha waloriseerimine kulla alusel tuleb tõsiselt kaalumisele wõtta. Laenupoliitikas tuleb rohkem toetust anda põllumajanduslikkudele huwidele ja rohkem raha toetuslaenude näol juhtida põllukultuuri ja kultuur-tehniliste tööde tõstmiseks. Tuleb hoiduda spekulatiivsete ettewõtete finanseerimisest.

Kunni tollitariifide kinnitamiseni Riigikogu poolt wõib praegumaks wate tariifide muutmine sündida ainult Wabariigi Walitsuse nõusolekul.

Pikaajaliste põllumajanduslikkude laenude andmiseks tulewad wastawad laenu-

asutused ellu kutsuda. Ikaldusaasta raskustest kawatseb Wabariigi Walitsus üle saada, korraldades Eesti panga kaudu odawaprotsendilisi laenusid põllumeestele seemnewilja, loomatoidu ja kunstpõllurammu ostmiseks. Eriti tuleb asunikku-tele asumise aastatel laenu muretseda ja senniste laenude sissenõudmise tähtaegu võimalust ja tarwidust mööda pikendada.

Põlise maatarwitamise õigust tuleb seadusandlikul teel teostada. Asunikku-tele olewad hooned ja mets tulewad ära hinnata ja takseeritud hinnaga asunikku-tele tarwitada anda.

Samal ajal tuleb wõõrandatud maade eest tasumaksimise küsimus lahendada.

Metsakaitse seadus tuleb rewideerimisele wõtta ja metsakultuuri peale tuleb suuremat rõhku panna, korraldades metsakülwi ja soostunud metsade kraawitamist.

Popsideküsimuse lahendamine tuleb lõpule wiia, millejuures tuleb toetada popsi-kohtade asutamist riigi päralt olewale uudismaale.

Riigiametnikkude ja -teenijate palkade kõrgendamine tuleb teostada ühel ajal koosseisude kokkutõmbamisega.

T e e d e w õ r g u

otstarbekohase laiendamise peale tuleb tõsist rõhku panna. Kaalumisele tuleb wõtta uute raudteede ja ka weeteede ehitamine — võimalikult wäliskapitaali abil, kuid sellejuures arwesse wõttes majanduslikka huwisid ja teede tasuwust.

Laewaühendust sisemaal ja wäljamaaga tuleb arendada.

Hoolekande ja terwishoiu alal tuleb esimeses joones awaliku hoolekande ja terwishoiu korraldamise seadused, samuti riigi- ja omawalitsuse asutuste teenijate pensioniseadus kiires korras maksma panna.

T ö ö k a i t s e j a k i n n i t u s e

seadusi ja nende järelwalwe asutuste tegewust tuleb arendada, silmas pidades nende tõsist otstarbekohasust. Eestkätt tuleb haiguste wastu ja emade kinnitamist laiendada kõigi palgateenijate peale.

T ö ö p u u d u s e

wastu tuleb energilist wõitlust pidada eestkätt riiklikkude ja ühiskondlikkude tööde organiseerimise kaudu.

Korterikitsikust

tuleb vähendada riikliku ehituslaenu suu- rendamise kui ka hüpotekaarlaenude wõimaldamise läbi sel määral, nagu seda wõimaldab riigi rahaline seisukord. Riigil tuleb asuda oma ametnikkudele korterite ehitamisele.

Kohtu

asutuste ümberkorraldamine wastawalt meie oludele ja kohtukorra lihtsustamine tuleb käsile wõtta. Materjaalse kriminaal- ja tsiwiilseaduste ümbertöötamine tuleb läbi wiia.

Juhataja **J. Tõnisson**: Korra kohta on sõna Riigikogu liikmel Wirma'l.

K. Wirma (sd.): Teen ettepaneku deklaratsiooni kohta läbirääkimisi mitte kohe awada, waid läbirääkimised alles neljapäewase kella 5-se koosoleku-päewakorda esimeseks punktiks wõtta.

Juhataja **J. Tõnisson**: Panen ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud. Isiklikus asjas on sõna Riigikogu liikmel härra Jõeäär'il.

A. Jõeäär (sd.): Wäga lugupeetud Riigikogu liikmed! Siseministeriumis eelarwe arutuse puhul puudutasin kuritegewuse wastu wõitlemiseks määratud summade tarwitamise küsimust.

Selle küsimuse selgitamiseks on mul wõimalik olnud tutwuneda siseministeriumi poolt 31. märtsil sel aastal nr. 238 all wäljaantud ametliku tõendusega, mille sisu järgmine on:

„Eesti wabariigi siseministerium. Ministri kantselei. Sekretariaat. 31. märtsil 1924 a. nr. 238. Tallinn.

Tõendus.

Sellega tõendab siseministerium, et endine siseminister K. Einbund ei ole saanud ei Wiktor Kingissepp'a kinniwõtmise järele, ega ka muul ajal siseministeriumi käsutuses olewaist krediitidest: kaitsepolitsei, wälispolitsei, kui ka ministeriumi teiste osade alal, mingisuguseid isiklikka tasu- wõi autasu summasid peale oma eelarwelise palga.

Käesolew tõendus on wälja antud endisele siseministrile K. Einbund'ile tema sellekohase kirjaliku palwe peale. Tempelmaks on tasutud. Ministri eest ministri

abi E. Kübarsepp. J. Sooman. Kaitsepolitsei peawalitsuse ülem. Asjadewalitseja Osk. Angelus.“

Loen oma kohuseks sellest Riigikogule teatada ja kinnitan, et mina oma küsimusega mitte endist siseministrit härra Einbund'i kahtlustada ei tahtnud, waid asjasse selgust muretseda püüdsin. Härra Einbund'i esitajaga peetud läbirääkimiste põhjal tuleb wahejuhtumine seega likwideerituks lugeda.

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees **K. Wirma**.)

6. Riikliku katsekoja seadus — Hariduskomisjoni aruand-
II lugemisel. ja **C. Schilling**
kannab ette ja

eraldi hääletamisel wõetakse wastu nähtawa enamusega seaduseelnõu pealkiri ja §§ 1—8.

Riikliku katsekoja seadus.

§ 1. Riikliku katsekoja ülesandeks on igasuguste teaduslik-tehniliste küsimuste lahendamine, tööstuse, kaubanduse ja muul alal. Katsekoda teeb omal algatusel wõi ametasutuste, ettewõtete ja eraisikute tellimisel mehaanilisi, keemilisi ja füüsilisi katseid, analüüse ja proowimisi, uurib ning normib mooduriistu ja tööstuse masinaid.

§ 2. Riiklik katsekoda asub Tallinna tehnikumi juures ja kasutab oma tegevuses kõiki tehnikumi asutusi ja laboratooriume. Katsekojal on oma pitsat pealkirjaga: „Tallinna Tehnikum, Riikline Katsekoda.“

§ 3. Katsekoda jaguneb tööalade suhtes wiieks osakonnaks: 1) mehaaniline, 2) soojustehniline, 3) elektrotehniline, 4) tehnokeemiline ja 5) analüütilise keemia osakond.

§ 4. Katsekoja tegewust juhib katsekoja juhatus, mis seisab koos kõigist katsekoja osakondade juhatajatest, kelleks on wastawate tehnikumi laboratooriumide juhatajad. Üks osakonna juhatajatest on ühtlasi ka katsekoja direktoriks ja teine — direktori abiks.

Direktori ja tema abi walib tehnikumi juhatus, kinnitab ametisse haridusminister.

§ 5. Katsekojas töötawad Tallinna tehnikumi laboratooriumides ja teistes tehnikumi asutustes tegevuses olewad eriteadlased ja abijõud, kellele tehnikum § 7 ettenähtud erisummade arwel tarwilikul määral lisajõude palkab.

Märkus. Tarbekorral wõiwad katsekojas ka teiste ametasutuste eriteadlased ja abijõud töötada tehnikumi juhatuses tehtawa lepingu alusel.

§ 6. Katsekoja direktor ja direktori äraolekul tema abi on wastutawad Tallinna tehnikumi direktori ees katsekoja tegewuse eest.

§ 7. Katsekojas tehtud tööde eest maksawad tellijad, wälja arwatud ametasutused, kes § 5 märkuse alusel tehnikumi juhatuses lepingu sõlminud, tasu haridusministeeriumi poolt kinnitatud taksi järele. Katsekoja tegewusest sissetulewad summad lähewad Tallinna tehnikumi erisummadesse ja tarwitatakse katsekoja ülespidamiseks. Katsekoja sisseade muretsemiseks määratakse tarwikud summad riigi eelarwe korras.

§ 8. Käesolew seadus hakkab maksma 1. aprillist 1924 a. ja sellest päewast kaotawad oma maksuse kaubandus-tööstusministeeriumi määrused ja taksi riigi kesklaboratoriumis tehtawate analüüside kohta („Riigi Teataja“ 1919 a. nr. 85/86) ja lõpetab oma tegewuse kaubandus-tööstusministeeriumi riiklik katsekoda; wiimase kui ka endise riigi kesklaboratoriumi kogu liikuw wara (inwentaar, tarberiistad, reaktiivid jne.) antakse hiljemalt 31. märtsiks 1924 a. Tallinna tehnikumile üle sellekohases Wabariigi Walitsuse poolt 29. märtsil 1922 a. wastuwoetud määruses („Riigi Teataja“ 1922 a. nr. 45) ettenähtud korras.

Juhataja **K. Wirma**: Enne kui järgmise päewakorrapunkti juurde minna, on sõna erakorraliseks teadaandmiseks rkl. Rei'l.

7. A. Rei erakorraline teadaandmine. A. Rei (sd.): Reedesel Riigikogu koosolekul esines rkl. Martinson teatawa erakorralise teadaandega. Minul oli kohuseks tehtud selle erakorralise teadaande peale wastata, aga et ma sel silmapilgul siin ei olnud, kui rkl. Martinson oma teadaandega esines, siis ei saanud ma seda enamalt teha kui alles nüüd. Meie rühm loeb tarwikuks esineda omalt poolt erakorralise teadaandega käesolewas asjas sellepärast, et need seletused, mida rkl. härra Martinson ette kandis, mitte päris õiged ei ole ja sellepärast teatawat õiendust nõuawad. Ma teen seda üsna lühidalt, et wõimalikult vähem kõrge kogu kallist aega raisata. Rkl. Martinson põhjendab oma

wäljaastumist Riigikogu sotsiaaldemokraatlikust rühmast poliitiliste lahkuminekutega rühmaga. Meie rühm kahjatseb wäga, et rkl. Martinson rühma oma lahkuminekutest nii wähe on informeerinud ja oma põhimõttelikka lahkuminekuid rühmas nii wähe wälja paista lasknud. Eriti just wiimase walitsuse kokkuseadmise ajal, kus rühm seda küsimust tähtsaks tunnistades mitu pikka koosolekut pidas, kus walitsuse moodustamise ja temast osawõtmise üle elawalt mõtteid wahetati, ei teinud rkl. härra Martinson ühtegi korda suud lahti, et oma lahkuminekut seisu kohta walitsuse kujundamise küsimuses awaldada. Rkl. Martinson seletab, sotsiaaldemokraatlik rühm olewat käesolewal juhtumisel walitsusest kõrwale jäänud sellepärast, et tal tõsist tahtmist ei olla olnud walitsusse minna. Rkl. Martinson peaks tunnistama, et see õige ei ole ja et selle wastu rühmal tõsine tahtmine oli walitsusse minna. Kui enamalt endiste walitsuste kujundamise ajal meie rühmas üks osa rühma liikmeid põhimõttelikult soowimatuks pidasid walitsusse minna, kuigi mitte seesugustel lihtlabastel, ma ütleksin simplistlikkudel põhjustel, mida rkl. Martinson ette toob, waid palju sügawamatel põhimõttelistel ja asjalikkudel kaalumistel, siis wiimase walitsuse kujundamise juures asus meie rühm kindlalt sellele seisukohale, et rühm ei eita walitsusest osawõtmist, waid peab seda osawõtmist soowitawaks ja tarwikuks. Seda peaks rkl. Martinson, kui ta tõtt austab, tunnistama. Teiseks ütleb rkl. Martinson, meie rühm seadnud liialdatud nõudmisi üles, mille kohta rühm ise teadnud, et neid wõimalik ei ole läbi wiia, eriti just ka käesolewal juhtumisel, selle tagamõttega ja eesmärgiga, et walitsusest osawõtmisest kõrwale põigelda. Rkl. Martinson peaks aga jällegi tunnistama, et see õige ei ole. Ja et see tõesti õige ei ole, seda näitab muuseas see, et praegune Riigiwanem, tolaeagne Riigiwanema kandidaat, walitsuse kokkuseadmise üle läbirääkimisi pidades, meie rühma esitajale tunnistas, et meie rühma poolt üles seatud nõudmised kõik wastuwoetawad on. Kui aga Riigiwanema kandidaat kohase leidis ilma meie rühma osawõtmiseta walitsust kokku seada, siis on see teistel põhjustel sündinud ja meie ei saa seal midagi parata. Ma ütlen weel enam, rkl. Martinson oli enne oma teadaandega esinemist oma deklaratsiooni kawa näidanud meie rühma liigetele, kus muuseas

seesama väide sees olnud, nimelt, et meie rühm olewat liialdatud nõudmisi üles seadnud ja kui meie rühma liikmed härra Martinson'i tähelepanu selle peale juhtinud, et see osa deklaratsioonist tõele ei wasta, siis oli härra Martinson pidanud tunnistama, et see tõesti nii on ja ta on lubanud seda osa omast kõnест wälja jätta, aga kui ta kõnetooli tuli, siis kandis ta selle ikkagi ette, seega oma parema tundmise ja teadmise wastu. Nendest asjaoludest selgub, et need motiivid, mida rkl. härra Martinson meie rühmast wäljastumise põhjendamiseks ja seletamiseks ette toonud, et need poliitilised motiivid mitte tõelikud motiivid ei ole. Tema tõelikud motiivid on palju wäiksemad ja wäiklasemad, ja nimelt rohkem isiklikku laadi. Kui rkl. Martinson oma deklaratsiooni lõpul ise enda kohta kiitwaid otsuseid awaldab, näiteks, tema olewat kindlal arwamisel, et tema töö Riigikogus tähtis ja tarwilik on, siis on ju wäga arusaadaw, et tema enda hindamine iseenda suhtes wõib lahku minna teiste inimeste hindamisest, ja siis wõiwad ka isiklikud põnewused ja põhjused tekkida, mispärast rühma tegewusega rahul ei olda. Igatahes ei taha ma öelda, et meie rühm ei hindaks Martinson'i, kui tööjõudu ja mitte ei kahjatakse, et ta meie rühmast lahkus, kuid ma pean ütleva, et see iseäralik lahkuswiis, mida härra Martinson kohaseks on arwanud walida, meile lahkusiwalu ja leina märksa kergemaks teeb, kui see teistsugusel wiisil lahkumise juures wast oleks olnud. (W a h e l h ü ü e : See on traditsiooniks saanud!)

Juhataja K. Wirma: Erakorralise teadaande kohta mingisugust ettepanekut ei tehta, loen selle küsimuse lõpetatuks. Isiklikus asjus on sõna rkl. Martinson'il.

E. Martinson (wäljasp. rhm.): Rkl. Rei kandis siin minu rühmast lahkumise põhjused ette ja püüdis näidata, et see, mis mina põhjustena ette tõin, mitte küllalt kaaluw ei ole ja nimelt, et mina ei olewat rühma informeerimiseks üldse mitte suud lahti teinud. Ma pean tähendama, et see sugugi tõeloludele ei wasta. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t.) Ma ei ole rääkinud eelkõnelejale wahele ega ole Teile ka wahele rääkinud, ehk Teile kuulaksite ka minu ära. Et püütakse ainult wahelerääkimistega teisest üle saada, näitab ainult seda, et asjad seal korras ei ole. Ma pean tähendama, et kui walitsusse astumise küsimus rühma

koosolekul kaalumisel oli, siis ma esinesin ettepanekuga: sotsiaaldemokraatliku rühma teatawatest nõuetest ainult kõigeaktuaalsemad wälja noppida ja see oli minu konkreetne ettepanek. Nii siis igatahes ma suu lahti tegin ja seda rääkisin. (A. Rei, sd.: Keegi rühmast ei mäleta seda!) Wäga kahju, kui teil on wäga halb mälu. Aga mina igatahes konstateerin, et ma tõesti seda teinud olen. Minul olid punktid ära märgitud, mis minu arwates selles programmis peaks aktuaalsemad küsimused olema. (K. Ast, sd.: Kas tänawu aasta?) Jah, see oli tänawu aasta. (K. Ast, sd.: Mina küll seda näinud ega kuulnud pole.) Siis edasi, ma toon ka teised tõendused. Kui ma teatawa, küll puhtisikliku, konflikti tõttu andsin teadaande rühmale, et ma rühmast lahkun, siis wolitatas rühm minuga läbi rääkima rkl. Wirma. Rkl. Wirma'le andsin mina täiesti põhjaliku informatsiooni sellest, missugune minu seisukoht on walitsusse astumise asjus ja ütlesin kategooriliselt, et minu rühmast lahkumise wõi mittelahkumise küsimus oleneb sellest, kuidas reageerib sotsiaaldemokraatlik rühm walitsuse kokkuseadmise küsimuse juures. Ma ütlesin ka kindlal kujul, et ma ei wõta rühma koosolekutest enne osa, kui rkl. Wirma rühmale edasi andnud ei ole seda minu arwustawat seisukohta ja rühm selle kohta seisukohta wõtnud. Nii siis ei ole ma süüdlane, kui rkl. Wirma seda edasi andnud ei ole. Nii olen ma kaks fakti ette toonud, kus mina olen suu lahti teinud. Mul on siin praegu alles paber, kus need punktid, mis mina aktuaalseks lugesin, on ära märgitud ja ma näitasin neid wististi ka minu kõrwal olewale rühma liikmele... (K. Ast, sd.: See oli pärast, kui Teile lahkumiskirja olite sisse andnud.) Just enne seda (K. Ast, sd.: Läksite 5 minutit enne koosoleku algust sõimates ära. J. Temant, põl.: Seal oli kisa ja kära küll wist. — K. Ast, sd.: Isiklikkudes asjades sõimas ja läks minema.)

Juhataja K. Wirma: Palun rahu! Ma palun kõnelejat mitte segada, tal on wähe aega. (J. Piiskar, is.: Nähtawasti on Teil walus, kui soliid inimesed sarnaste wäidetega esinewad. — Naer. — J. Temant, põl.: Härra Piiskar, warsti on järg Teile käes.) Palun rahu!

E. Martinson (väljasp. rhm.) Siin tähendati veel seda, et mina olewat öelnud, et rühmal tõsist tahtmist ei olnud walitsusse minna. Minule paistis küll see nii olewat. Rühma liikmed wäga mitu korda rõhutasid seda, et praegusel korral walitsusse minemisega mingisuguseid loorberid lõigata ei saa, et tuleb just sellest hoiduda. Tunti isegi selle üle salakartust, et wõib olla, et meil walitsusse minna tarwis on, kõneldi isegi sellest, et meil ei ole mingisugust põhjust walitsusse minna. (K. Ast, sd.: Teie rääkisite seda pärast.) See oli juba enamalt. Edasi öeldakse, et mina olewat lubanud oma rühma liigetele omast teadaandest midagi maha jätta. Mina arwan, et ma oma lubamiste peremees olen ja tean, mis ma teen wõi mitte...

Juhataja **K. Wirma**: Teie kõne-aeg on lõppenud, ma palun lõpetada.

E. Martinson (väljasp. rhm.): Ma kahjatsen, et ma sellepärast kõike välja öelda ei saa.

8. Riigi 1924 a. W. Linnamägi eelarwe.

(krst.): Austatud Riigikogu liikmed! Mina ei wõtnud sõna selleks, et sõjamineistriumi eelarwet, wõi sõjawäge arwustada, waid seda on teised teinud ja teewad ehk veel. Mina tahtsin ainult kõrge kogu tähelepanu pöörata ühe puuduse peale, mis meil sõjawäes olemas ja mis wäga kerge kõrwaldada. Sõjawägi on ainult ju siis sõjawägi sõna tõsisel mõttes, kui ta on õieti ja hästi warustatud sõjariistadega ja heade sõjariistadega. Mina ei tea mitte, kui palju meie sõjawäes on suurtükke ja kahurid wõi palju püsse ja mõõku. Mina ei tea ka, kui head nad on, kuid mina tean, et need on olemas. Aga kindlasti meie sõjawäel puudub üks sõjariist ja nimelt waimulik sõjariist, see on jumala sõna, waimulik troost ja manitsemine. Nagu teada, läinud aasta eelarwe korras tõmmati meie sõjawäe eelarwest maha see summa, mis oli määratud sõjawäe waimulikkude paljaks ja sest saadik, läinud kewadest saadik, on meie sõjawägi ilma waimulikkudeta. Õnneks ometi tegelikult ei ole asi nii. Kui mitte kõik, siis vähemalt üks osa endistest sõjawäe waimulikkudest on oma ametit ja oma kohuseid siamaani edasi toimetanud aga ilma tasuta. Need on sõdurid matnud, haigeid sõdu-

rid armulauale wõtnud, jumalateenistust pidanud sõjawäe osades ja isegi leeritanud noori sõdurid jne. Ühesõnaga, kõik waimulikud talitused, mis nende peal on olnud, on need ka siamaani toimetanud, aga ilma tasuta; kuid ühes sellega on need waimulikud teada andnud sõjamineistriumi, et kui ka tulewal aastal, tähendab tänawu aasta eelarwes, wastawaid summasid üles ei wõeta, siis on need küll sunnitud oma kohustused maha panema. (J. Piiskar, is.: Tulewad wäeteenistusse wõtta!) Riik on ju kohustatud sõjawäge warustama kõigi tarbeasjadega, nagu sõjariistadega ja sõjawäe isikliku tarwetega, sealjuures ka hingeliste tarwetega — ka selle eest tuleb hoolt kanda. Meie sõjawäel, kui osal rahwast, on need tarwed olemas. Suur osa sõjawäest, nii nagu mulle seda üks õpetaja kirjutab, annab oma ametiwannet üksi õpetaja juuresolekul waimulikult wiisil. Sõdurid isegi on mitmel korral teada andnud, et kui riik ei peaks ka edaspidi kulusid kanda tahtma sõdurite waimuliku hoolekande eest, siis on need ise walmis raha kokku panema.

Sõjawägi on kindel ja tugew mitte ainult siis, kui tema on hästi warustatud sõjariistadega, waid sõjawäe meeoleolu, sõjawäe waim on veel tähtsam. Ainult õige ja tugew isamaaline waim annab sõjawäele õige wäärtuse. Mina ütlesin juba, et sõjawägi ei ole mitte midagi muud, kui osa rahwast. Meie teame, et meie rahwa hulkades on mitmesugused woolud olemas ja selle hulgas ka õige kahjulikud, häwitawad woolud ja püüded. Igaüks ju teab, kui suur hulk, kahjuks, meie rahwast pooldab kommunismi ja on selle punase häwitawa waimu küttes kinni. Kahjuks peab ütleva, et see punane waim oma tiibu tahab lehitada ka meie sõjawäe kohal. (O. Gustawson, is.: Sa atke talle pühawaimu.) Õnneks on veel wähe selle punase waimu mõju meie sõjawäes märgata, aga ometi kohustab see meid kõigil wiisil hoolt kandma selle eest, et meie sõjawäes selle wastase waimu algatuski ära lämmatataks. Peale selle on veel meie sõjawäes mitmed wäärnähtused maad wõtmas, mille eest silmi kinni pigistada ei maksa. Nende hulgas on muuseas joomine ja kõlwatu elu. Kes on wähegi huvitatud sellest, mis meie sõjawäge, kui sarnast nõrgestawad, see peab ütleva, et kohutawal wiisil on meie sõjawäes maad wõtnud üks jagu haigusi ja nimelt

alatud suguhaigused. Ma ei tahaks ülepea siin sellel kõnetoolil sellest kõnelda, aga seda sunnib tegema kohusetunne, õigemini kahjutunne meie noore sõjawäe vastu. (L. Johanson, sd.: Kes selles süüdi?) Ristiusk... (Naer.) Ma panen imeks, et sotsiaaldemokraadid naeravad, kui räägitakse ristiust. Ma tahaksin küsida, kas teil teadmata on, et sotsiaaldemokraatia hällimaal, Saksamaal, väga suurt rõhku pannakse praegu ristiisu peale just sotsiaaldemokraatide ridades ja nõutakse, et sotsialistid peaksid tõsised koguduse liikmed olema. Niisuguse tähtsa faktori üle, kui ristiusk on, naerate teie. Ristiusk toob meile sotsiaalse lunastuse. Seda peaksite teadma ja sellepärast ei oleks tarwis naerda. Ristiusk on wõim, mis terwendab rahvast, mis suudab kõiksugused haiglased nähtused ära wõita. Ristiusk suudab ka terwendada meie sõjawäe meeoleolu. Tõsine ristiinimene on oma loomu poolest sõjamees, ta wõitleb kõigi häwitawate jõudude ja nähtuste vastu. Tõsine ristiinimene on hea sõjamees ka materjaalsete sõjariistadega. Tõsise ristiinimese käes muutub ka terasmõök terawaks ja kuul tabawaks. Seda peaks igitüks teadma. Tõstmiseks. Ja kõlbliseks peab sõjawägi saama. Õnneks weel ei ole sõjawägi oma enamuses sugugi nii kaugel, et ta oleks ristiisu vastu. Ei, ta on selle poolt, ta nõuab jumalasõna troosti ja waimulikka talitusi. (Naer.) Teie naerate siin selle üle. Mina ütlen, riik on kohustatud oma kanda wõtma need kulud, mis waimulikude palkade peale lähewad. Ei ole sugugi loomulik, et see kulu jääks eraisikute, üksikute koguduste wõi eraseltside kanda. Riik peab need kulud kandma ja sellepärast oleks minu ettepanek see, et tänawuaasta sõjaministeeriumi eelarwesse wõtta üles summa, mis oleks määratud waimulikude palkadeks. Minu ettepanek oleks järgmine: „Panen ette sõjaministeeriumi eelarwes § 1 palgad suurendada 565.500 mk. wõrra, 5-le sõjawäe waimulikule tasumaksmiseks (à 8.700 mk. × 13). 5 = 565.500 mk.“

(Koosolekut hakkab juhutama abiesimees L. Raudkepp.)

J. Laidoner (põl.): Lugupeetud rahwasaadikud! Üks eelkõneleja läinud korral pidas kogu oma kõne suuremalt osalt minule maha. Sellepärast loen tarwilikuks mõne tema wäite juures natukene peatada. Esiteks... (A. Jõeäär,

sd.: Härra kindral, ma kõnelesin Riigikogule.) ...Üks suurem küsimus on see, kas sõjawäe eelarwet wõtta vastu üldsummana wõi detailiseeritult. On olemas üks riik ilmas, kus sõjaministeeriumi eelarwe rohkem üldsummana vastu wõetakse, see on Põhja-Ameerika Ühisriigid. Teistes riikides seda ei tehta. Mina ei usu, et kui meie selle printsiibi peale üle läheme, ja sellega sõjawäe eelarwe täielikult rahwaesituse kontrolli alt ära wiime, et sellega hästi teeme. Mina ei ole selle poolt, et rahwaesitus saaks detailselt sõjawäe eelarwet nii arutada, nagu tema saab teisi eelarweid arutada. Seal on juba teised tehnilised küsimused ees, mis raskusi teewad. Aga mina usun, et mõte, täielikult lubada sõjawäe eelarwet üldsummas Riigikogu poolt ja muud midagi, see wist häid tagajärgi ei anna. Teiseks wõiks see väga suuri omawolitarwitamisi ellu kutsuda sõjaministeeriumi poolt, eriti weel siis, kui ministrid õige tihti wahetatakse, ja kui igal ministril jääb wõimalus sõjawäge nõnda korraldada, kui tema seda heaks arwab, pealegi arwesse wõttes, et tihti ja suuremalt osalt meie sõjaministrid ei ole sõjawäe eriteadlased, waid poliitilised tegelased.

Siis weel üks wäide, mis siin ette toodi ja nimelt, et korralisi kulusid palju tänawu aasta jaoks on vähendatud. Mina tähendan, et härra Jõeäär'il kui riigikaitse komisjoni liikmel on väga hästi teada, millega see on põhjendatud. Nagu te teate, on Riigikogu poolt vastu wõetud seadused, mille järele Eesti wabariik läheb üle 19 a. wanuste sõdurite pealt 20-aastaste peale. Selle tõttu kutsuti järk-järgult sisse mitte terve aastakäik, waid nõnda, et läinud aastal oli teenistuses üks aastakäik, pluss kaheksa kuu sõdurid. Täna wu aasta on lipuall kaheksa kuu sõdurid wanemad ja kaheksa kuu sõdurid nooremad. Tulewa aasta tuleb aga jälle rohkem sisse kutsuda, ja siis tuleb ka eelarwe suurem. Nii, et korraline eelarwe ripub ära sõdurite arwust, mitte ainult ministri tegewusest, sest meie seaduse järele tulewad kõik nooredmehed sisse kutsuda.

Edasi härra Jõeäär peatas teenistusaegade juures. Mina pean ütleva, et mina sellest teenistusajast, mis härra Jõeäär mõtleb, aru ei saa; tema tõi ette, et tema on toonud wõrdluseks ette mitte praegust Wene teenistusaega, waid endist, tsari-aegset. Minu arwates, jälgida, kui pikk

see tõsine teenistusaeg Wene ajal oli, on täiesti ilmaaegne. Selleks ei ole tarwis mingisuguseid dokumente. Tarwis ainult endise Wene soldati käest küsida, kes teenis enne suurt sõda, kui pikk see aeg oli, siis võime temalt ilma dokumentideta seda teada saada. Arwan, et palju on siin neid, kes ise on teeninud.

Weel toonitati siin, et sõjawäes on väga toores waim arstide keskel. Minul ei pruugi siin kedagi kaitsta, ei ole mina ka sõjaministeeriumi esitaja, aga siiski tahaksin seda nähtust alla kriipsutada. Kui meil näiteks arstide keskel toores waim walitseb sõjawäes, siis peab tunnistama, et sarnane waim walitseb üldises arstide korpuses. Arste meie sõjawägi ei ole kaswatanud, waid need on kõik wäljaspoolt wõetud niisugustena, nagu nad on. Mina ei usu mitte, et nemed tooremad oleksid, kui teised arstid. Siin toodi näiteks, et sõdur, kes arsti juures on käinud, pannakse õppusele, sest arst ei ole temal ühtegi wiga leidnud. Mina tähendan, et see on igatahes suur kuritarwitus, et sõdurid, selle asemel, et oma aega teenida, kipuwad ambulantsi minema. Sõdurid tarwitawad oma õigust arsti juures käimiseks kurjasti. Ta käib täna, homme ja ülehommega ja nii läheb õppuse aeg üle. Igaüks, kellel on tegemist olnud sõjawäes, see teab väga hästi, et kui sarnaseid õiguse kurjasti tarwitajaid ei karistata, muutub see õige pea süsteemiks. Kui aga arst haige ära saadab, see on teine asi.

Edasi puudutati weel üht küsimust, mis minu teada iseenesest wäikene on, aga teda on juba mitu korda puudutatud, see on professor Baiow'i küsimus. Minu teada ei ole tema Eesti wabariiki küll kartuli-wabariigiks sõimanud. Aga et seda küsimust nii palju on puudutatud, siis peaks waatama, missugune sisu sellel on. Siin on ikkagi tähendatud, et waadake, niisugune mees, kes Eesti wabariiki ei tunnusta, on meie ohwitseride kaswataja. Waatame nüüd seda asja tõsiselt, nagu tema just on. Mina pean tunnistama, sõjawäeakadeemias oli Baiow üks kõigeloialsematest professoritest, seda tunnistasid kõik tema õpilased. Kui tema siia tuli ja end meie teenistusse pakkus, siis käis ta kord ka minu juures ja rääkis umbes järgmist: „Mina tahan wenelaseks jääda. Kui mul võimalik, siis ma lähen kohe Wenemaale tagasi. Kuid mina tahan tööd teha ja teaduslikku tööd, mis pärast olen walmis nii palju pakkuma

kui seda suudan teie ohwitseridele. Minu käest ei saa mitte nõuda, et ma, niioelda, ennast Wene rahwusest lahti ütleksin.“ Seda ütles inimene, mida paljud muulased mitte ei ütle. Temale pannakse weel pahaks seda, et tema omal ajal, kui Peetri ausammas maha wõeti, seda heaks ei kiitnud. Noh, lugupeetud rkl. härra Jõeäär, kas oleks see kohasem olnud, kui see inimene oleks öelnud: „Seda teewad eestlased hästi.“ (A. Jõeäär, sd.: Ta oleks parem wõinud waikida.) See on teine asi, ja temale wõib seda ka süüks panna. Lugupeetud rahwasaadikud, oli väga palju ka eestlasi, kes Peetri ausamba mahawõtmist ka heaks ei kiitnud. Selle professori eriaine on sõjakunsti ajalugu, mille üle peab tema ettelugemisi. Meil on ülikooli juures ka muulasi, kes loewad Rooma õiguse ajalugu ja teisi eriaineid. Noh, kas nemed siis nii suured üliõpilaste patriotismi kaswatajad on. Meil ei ole oma professorid. Meil ülepea Eestis on kolm kindralstaabi ohwitseri, kes on lõpetanud akadeemia. Nendest kolmest olen üks mina, kuid ma pole mitte professor. Selleks, et professor olla tuleb ikkagi hulk teaduslikku tööd ära teha. Nii ei ole meil Eesti ühtegi sõjateaduse professorit. Lugupeetud rkl. Anderkopp, olles sõjaministriks, katsus saada ühest wälisriigist professorid. Kas teate, keda sealt pakuti? Sealt pakuti neid, kes ise ei olnud kõrgemat kooli lõpetanud. Nii näete, ei ole teist teed. Minu arwates on üldse see küsimus palju suuremaks puhutatud. Härra Baiow'i praegustest kuulajatest tunnistawad, et tema on üks ausamatest ja otsekoheematest meestest. Ja mina loen sarnast otsekoheemust palju ausamaks, kui tuleb teile keegi muulane, ja hakkab seletama, kui suur Eesti patrioot ta on.

Ma puudutaksin weel üht küsimust: see on tehnika. Kõigepealt nimetaksin lennuwäge, siis gaasisõda, millest wõime meil iseäranis maha jäänud. Mõlemad need tehnika alad on aga väga tähtsad ja kus ei saa mitte sammuda ruttu, waid siin peab kaua õppima tööd tehes. Kahjuks ei olnud neil aladel spetsialiste, terwel meie wabadussõja ajal ei õnnestanud mitte ühtegi lennusalga wälja saata. 1920 kuni 1921 aasta lõpul, minu lugupeetud sõber kindral Soots leidis meie lennuwäge niisuguses seisukorras, et lennuwäge eesotsas oli jalawäe-ohwitser, kes eluilmast lennanud ei olnud. Puudus raha, et lennumasinaid osta, tuli len-

durid õpetama hakata. See kõik aga wõtab palju aega. See on üks raske küsimus, aga isiklikult toonitaksin ma seda, et meie suuremaks ülesandeks on lähemas tulewikus kasvatada ja suurendada lennuwäge. Tulewases sõjas saab lennuwäel väga suur tähtsus olema, wõib olla veel palju suurem, kui meie ette kujutame. Ma kordan veel: sinna on aga väga palju tööd waja, mida aga kõige rohkem, see on raha ja jälle raha. Üldse on see üks kõige kallim sõjaabinõu.

Siin tähendati veel, et paraadile ei ole õieti kutsutud. Ma pean tähendama, et meil Riigikogus tulewad ikka need paraadiküsimused päewakorrale. Mina pean küll tunnistama, et mina sain ka ühe kaardi, kuhu ta aga määratud oli, seda ma ei tea. Käin õige harwa paraadidel. Mulle paistab väga imelik, et meil selle peale nii suurt rõhku pannakse, kuhu kellegi koht paraadile on määratud.

J. Luur (krst.): Austatud Riigikogu liikmed! Wõtan sõna ainult väikeseks soowiawalduseks. Asi on järgmine: oma esimeses kõnes juhtis Riigikogu tähelepanu Riigikogu liige kindral Laidoner sellele, et mõnes kohas meie garnisonides tulewad ette üksikud wäärnähtused meie ohwitserkonnas, mis seotud alkoholi tarvitamisega. Minu aränagemise järele tulewad ette samased wäärnähtused meie sõdurite keskel. Ma juhiksin Riigikogu tähelepanu selle peale, et siin oleks võimalik selles küsimuses nii mõndagi ära teha, kui Riigikogu sellekohase soowiawalduse wastu wõtaks, mis ma ette kannan. Nagu teate, on meie sõjawäeosades linnades tegutsemas nõndanimetatud meelelahutuse ja hariduskommisjonid, kes selle eest hoolt peawad kandma, et sõduritele võimaldada kaine ja mõistliku meelelahutuse saamist. Minu aränagemise järele tulewad ette niisugused juhtumised, kus meie sõdurid wiikse niisugustesse lõbustuskohtadesse, kus kaubeldakse alkoholiliste jookidega. Sellepärast tulewad seal ette niisugused nähtused, mis meie sõjawäele mitte kohased ei ole. Niisuguste wäärnähtuste ärahoidmiseks teeksin järgmise soowiawalduse ja paluksin Riigikogu seda wastu wõtta: „Riigikogu awaldab soowi, et garnisonide meelelahutuse ja hariduskommisjonid, sõdurite waimlise tasapinna tõstmise eest hoolt kandes, võimalikult keelduksid sõdurid wiimast lõbustuskohtadesse, kus alkoholiliste jookidega kaubeldakse.“

Th. Tallmeister (rhsw.): Lugupeetud rahwasaadikud! Riigikogu liige Linnamägi puudutas siin üht küsimust ja tegi ettepaneku, mille kohta ka mina ei saa keelduda teatawas ühenduses oma mõtteid awaldamast. Minule on see ka iseenesest mõistetaw, et sõjawäel õpetajad olema peawad ja kui nad tõesti mehed on parajal kohal, kes noortemeestega oskawad ümber käia, nendega kokku puutudes õiget tooni tabada, siis see waimliselt ja kõlbliselt nende peale kõigeparemat mõju awaldama peab. Minul on siiski tunne, et nõnda, nagu see sõjawäe õpetajate amet senni korraldatud on olnud mõõdaläinud aastate jooksul, siis kui Riigikogu tarwilikuks peab neid krediite sisse wõtta, mida ma ka toetan, siis see edasi minna enam nii ei tohiks. Kui sõjawäe õpetajad olemas on, siis peaks olema sellekohane seadus — wõi ma ei tea, kas selleks seadust tarwiski on, wõib olla, et sõjaminister määrused wälja wõiks töötada — igatahes peab see kindlamini ära määratud olema, milles nende kohused seisawad. Näipalju, kui mina orienteeritud olen, on seda ametit liiga juhuslikult peetud, on siin ja seal leeri noortemeeste juures peetud ja teisi ametlikka talitusi toimetatud, mis nendele õpetajatele ikkagi enam-wähem kõrwaliseks ametiks oli. Seda tõendab juba see asjaolu, et minu teada Tallinnas ja Tartus sõjawäeõpetajate kohad olid meeste käes, kellel enestel määratu suured kogudused on. Kes wähegi teab, missugused suured ülesanded ja kohustused sellega ühenduses seisawad, kui inimesed oma südametunnistuse järele ametit peawad, see wõib öelda, et nemad mitte väga palju seal nendes oludes ära teha ei ole saanud. Asi peaks nii korraldatama, et nad oma terve tööjõu sinna ära kulutaksid. Nendel peaks ära määratud olema järjekindlad jumalateenistused, kas wõi igal pühapäewal, niisama peaksid kawakindlalt üldis-hariduslikka ja õpetlikka ning waimuluse puutuwaid loenguid pidama sõduritekodudes wõi kus selleks võimalust leidub. Ka teisi sellesarnaseid asju peaksid õpetajad korraldama, kui nad tõesti terve oma hinge ja tööjõu sõduritele pühendawad. Sarnasel wiisil suudaksid nad mõju awaldada, millel tõsisemad tagajärjed olla wõiksid. Ainult siis, näib minule, oleks sõjawäeõpetajate kohtade kinnitamine ja aränääramine õigustatud ja sellest wõiks nimetamiswäärilist kasu olla. Sellepärast toetan ma muidugi ette-

panekut, mida härra Linnamägi siin tegi, aga tahaksin sellele juurde lisada niisuguse soowiawalduse, et sõjaminister kindla kawa wälja töötaks, mis sõjawäe waimulikkude ülesanne on, ja et tema siis sõjawäeõpetajaid tohiks ametisse kinnitada, kui see ära määratud on, missugused kindlad kohused ja ülesanded neil täita tulewad, mis terwe inimese tööjõudu nõuawad, ja mis nõnda organiseeritud, et nad tõesti ka midagi ära suudawad teha.

J. Soots (põl.): Lugupeetud Riigikogu liikmed! Sõjaministeeriumi eelarwe arutamise puhul on sõna wõetud mitmest rühmast, teda on arutatud mitmest seisukohast, ja sellepärast ei tahaks mina mitte pikemalt sõjaministeeriumi eelarwe juures peatada. Kuid muuseas on kõnelejad ette toonud mõnikord andmeid, mis mitte küllalt täpsed pole, wõi jälle teinekord andmeid, mis ikka natukene moonutatud on. Sellepärast wõtsin enesele ülesandeks teha mõned märkused nende andmete kohta, sest meil on ju moeks saanud, et kui mõnesuguseid ettetoodud andmeid otsekohe ümber ei lükata, siis loetakse, et nad õiged on ja tõele wastawad.

Kõigepealt tahaksin sõna wõtta lugupeetud Riigikogu liikme kindral Laidoner'i kõne kohta. Tema tõi ühe wäikese märkuse, millel iseäranis suurt tähtsust pole, ja nimelt ohwitseride tsiwiilriiete kandmise kohta. Härra Laidoner tähendas, et ohwitseridele tsiwiilriiete kandmise luba on andnud endine sõjaminister härra Anderkopp. (A. Anderkopp, tõer.: Ma juba õiendasin seda.) Pean ütleva, et see nõnda otsustati kohe peale wabadussõda. Kes selle määruse wälja andis, seda mina ei mäleta, tean aga, et ta oli enne mind wälja antud, ja mina teda ka ei muutnud, ning ta kestab tänapäew veel edasi.

Siis üks wäike märkus härra Anderkopp'i selle kõne osa kohta, millega tema õigustas seda päewakäsku, millega muudeti ära endine sõdurite wäljalaskmise kord ja seati sisse uus. Härra Anderkopp tõi selle päewakäsu õigustamiseks ette mõned wäited, mille kohta ei saa just öelda, et nad õiged pole, kuid mõnes kohas on need siiski teatawal määral suurendatud ja teises kohas — vähendatud. Kõigepealt toetati siin Prantsuse määrustikkude peale. Pean ütleva, et ma ei tea kuidas Prantsusmaal praktiliselt sõdurite wäljaskäimise kord on wälja kujunenud,

kuid nende määrustikkude najal katsusin ma seda jälgida, ja sealt selgub, et lihtsõdureid, see on ajateenijaid, registreerimise korras linna ei lasta, waid neil tuleb luba küsida. Kuid auleegioni kawaleeridele ja üleajateenijatele on ette nähtud teistsugune kord. (A. Anderkopp, tõer.: Need ohwitserid, kes Prantsusmaal käisid, rääkisid minule niiwiisi.) Mina Prantsusmaal ei ole käinud, kuid määrustikkudes on nõndawiisi, et allohwitseridel ja auleegioni kawaleeridel on suuremad õigused, kui lihtsõduritel, kes sunduslikku aega teeniwad. Tähendab, et meil on ajateenijate kohta aluseks wõetud see määrustik, mis maksab Prantsusmaal allohwitseride ja auleegioni kawaleeride kohta. Minu arwates ei ole see mitte just kohane. Teiseks katsuti seda põhjendada sellega, et oli moes teatud altkäemaksuwõtmise süsteem selleks, et linna pääseda. Mis puhtub sellesse altkäemaksude süsteemisse, siis wististi käsitas lugupeetud endine sõjaminister neidsamu andmeid, mis enamaltki mina olen käsitanud. Kogumulje selle asja kohta oli niisugune, et sarnased juhtumised on ikkagi üksikud ja selleks tehti kõik, et see komme ära kaotada. Igatahes pean mina ütleva, et näiteks toitlustajate, see on söögikeetjate kohta palju rohkem kaebtusi tuli, et nad toiduainetega küllalt õiglaselt ümber ei käi, kui kaebtusi selle kohta, et kedagi linnalaskmise suhtes oleks eesõigustatud. Ja ainult sellepärast päewakäsku wälja anda, selleks wist küll põhjust poleks olnud. Ma ei tea küll, missugused lähemad nõuandjad härra sõjaministril ses suhtes olid, kuid sõjaministril on ka sarnased abilised, kes riwist ammugi on maha jäänud ja sõjawäe meeoleolu ei tea. Mina olen peale selle mitmete wanemate riwiülematega rääkinud, kuid heakskiitmist selle päewakäsu kohta ei ole ma kuskilt poolt leidnud, küll olen aga kuulnud palju kriitikat. Ma ei taha siin ette tooma hakata neid alkoholi pahesid, ega suguhaigusi, mis enne juba ette toodi, ja mis peaausjalikult sellest wabast linnalaskmisest on tekkinud, kuid üks asi on see, et kui mina mõnede wanemate sõjawäeülemate käest küsisin, et kas teie tahaks niisuguse kaswatusega sõjawäega sõtta minna, siis sügasid nad pead ja ütlesid, et sõjas heameelega küll ei tahaks näha niisuguse kaswatusega sõdurid. Kui see nii on, siis tuleks minu arwates küll selle peale mõelda, et ha-

kata sõdurid teistwiisi kaswatama, kui see päewakäsk lubab.

Mis puutub selle päewakäsu seletusse, mis endine sõjaminister lasknud kokku seada, ja mida tema ajutine järeltulija alla kirjutas, siis muidugi see seletus seda päewakäsku hoopis ära ei muuda. Kuid tema tuletab Wene senati seletusi meelde, kus seadusest ühel wiisil aru saadi, aga kui seletust lugesid, siis hoopis teisel wiisil. Nõnda on ka selle päewakäsu ja tema seletusega lugu.

Peale selle on selle päewakäsu halb külge asjaolus, et tema õieti ei ole seadusepärane. See päewakäsk käsitleb sisemist korda — sisemäärustikku ja selle muutmise ei kuulu mitte sõjaministrile. (A. Anderkopp, tõer.: Härra kindral! Teie ajal oli ka rida päewakäske, mida wõis nii ja teisiti seletada.) Minu ajal ikka päris niisuguseid ei olnud. (A. Anderkopp, tõer.: Kümme tükki oli, mida wõib ette tuua.) Minu teada kuuluvad ainult niisugused määrustikud, mis käsitlevad sõjawäe väljaõpetamist, sõjaministri wõimkonda, tema kinnitab ja muudab neid, aga teised määrustikud, mis käsitlevad muid alasid, näiteks distsiplinaarmäärustik ja sisemäärustik, niisugused määrustikud ei kuulu mitte sõjaministri wõimkonda, waid Wabariigi Walitsuse wõimkonda. Sellepärast on minu arwamise järele see päewakäsk seaduswastane.

Härra Jõeäär tegi siin väga palju mitmesuguseid märkusi. Ma ei taha nende üle palju waielda, aga ma pean siiski tarwilikuks wastata selle etteheite kohta, mis tema tegi minule sõjawäe tehnika alal. Härra Jõeäär katsus tõendada, nagu ei oleks minu ajal tarwilikku tähelepanu leidnud sõjawäe tehnika ja et see on sündinud järgnema sõjaministri ajal. Mina pean kõigepealt oma rõõmu awaldama selle üle, et ka härrad sotsiaaldemokraadid on jõudnud sinna, et tunnustawad sõja tehnikat, kuna nemad endisel ajal mitte sellel seisukohal ei olnud. Mina näen selles suurt wõitu, et nemad on oma senise seisukoha rewideerimise alla wõtnud, sest väga tähtis on meeoleolu, kuidas ühte asja wastu wõetakse, kas ta poolt wõi wastu ollakse. Mina pean nüüd üttelema, et oli kord aeg, kus pahempoolsed olid just sõjatehnika wastu. Sel ajal, kui mina teenistusse astusin, siis oli üles tõstetud meie seltskonnas küsimus, kas meil üldse laewawäge tarwis on ja kas

ei tuleks mitte neid laewu ära müüa, mis meil juba olemas, tähendab ühes sellega ka meie meriwägi likwideerida. Samase meeoleolu surwel oli ka üks laew pandud sadamasse seisma ja temalt suurtükid pealt ära wõetud, nii et tuli kolm kuud tema kordaseadmise peale kulutada, enne kui temast jälle lahingukõlbuline laew sai. Teise laewa peal käisid ohwitserid norus peadega ümber ja mõtlesid, mis siis tegema hakata, kui laewad ära müüakse ja mõnigi neist otsis juba kohta kaubalaewale. Muidugi oli niisugune meeoleolu meriwäele lubamata, ja sellepärast tuli neid küsimusi arutada ka meie riigikaitse komisjonis ja weel teisteski, kus siis wiimaks otsusele jõuti, et meil ikkagi tuleb sõjalaewastikku pidada. Siis wõeti ka abinõud tarwitusele, et meie sõjalaewastik ei elutseks mitte ainult nimepidi, waid et tema ka tegelikult olemas oleks. Jah, waadake, mina wõin kindlasti öelda, et alles minu ajal sai sõjalaewastik lahinguwõimuliseks, kuna tema enne lahinguwõimetu oli.

Umbes niisama oli lugu ka lennuwäega. Räägiti siis sellest, et meil sõjalennuwäge rahuajal üldse tarwis ei ole, ja et oleks waja tema üle anda eralennuseltsile, kes neid lennukid ka rahuajal kasutaks ja nemad sõja korral uuesti üle annaks sõjawäele. Wõib olla, et nendel motiividel wast tekkiski see eralennuselts „Aeronaut“, igatahes tema asutamisel sellest otstarbest räägiti.

(Sekretääri kohale asub abisekretäär **J. Wain.**)

Selles sihis töötades olid ka kõik asjatundjad jõud lennuwäe eesotsast ära wõetud ja tema ülemaks oli pandud jala-wäekapten, kes ainult selle järele wõis walwata, et inimesed korras oleksid, kuid kes ühtegi lennuaparaati ei osanud korda seada, ega kunagi oma elus lendanud ei olnud. Ka siin tuli palju tööd teha, et seltskond jõuaks arusaamisele, et meil ka rahuajal lennuwäge tarwis on. Mäletame neid härra Martna pealekippumisi, mis tema siin esile tõi aeroplaanide ostmise wastu. Nüüd wõin aga mina kindlasti öelda, et need aeroplaanid, mis sel korral 3 miljoni eest osteti, ennast täiesti tasa teeninud on, nendel on hulk noori lendurid välja õpetatud. (M. Martna, sd.: Kas nad ikka weel elawad?) Jah, ikka elawad, olge nii lahke, kui soowite, siis wõite neid ka näha. Mina pean ka üttelema, et minul läks korda sõlmida mõ-

ned lepingud lennuparaatide kohta, mille täitmine ulatas minu lugupeetud järeltulija ajajärku ja mis võimaldasid meie lennukärgi tehniliselt ka pärast mind täendada.

Siis tahaksin mina veel öelda paar sõna meie sõjawäe sidemest. Tuletage meelde, kuidas omal ajal etteheiteid tehti minule, kui ma julgesin rääkida, et meil sõjawäes erisidet tarwis on. Siis öeldi, et teile ei ole mingisugust erisidet vaja ja selleks ei wõi ühtegi inimest kinni panna, öeldi, teie side on härra Rikandi, teie ei wõi ju sõjamehi side tarwis kinni pidada. Kuid ka siin jõuti ometi lõppudelõpuks arwamisele, et meie ilma sõjawäesideta läbi ei saa, ja Wabariigi Walitsus andis wastawad seadused ja määrused wälja, millega pandi seaduslik alus sõjawäesidele.

Siis oli wastuseisimine suur, aga nüüd tullakse etteheidetega, et, waadake, ei ole küllalist tähelepanu pööratud sõjatehnika peale. Sellel alal on tehtud, mis olud on lubanud, ainult teie ei ole järjekindlad. Mõelge ainult selle peale, kui palju tuli omal ajal teiega waielda, kui palju etteheiteid kuulda, et mina sõjatehnikat kaitseisin. Aga ma ütlen, et see on suur edu, et teie nüüd ometi tunnistate, et sõjatehnika on tarwilik, ja tarwilik on ka side, mille wastu teie endisel ajal sõdisite, ja mida teie sugugi ei tahtnud tunnistada.

Edasi, tahaksin ma veel ühe märkuse teha. Siin wõrreldakse meie sõjawäe teenistusaega sagedasti nende riikide teenistusajaga, kus miilitsasüsteem on, ja tuuakse ette, et Rootsis on sõdur 150 päewaga wälja õpetatud. Mina pean ütleva, et niisugune wõrdlus on sisuliselt ebakohane. Need, kes seda ette kannawad, peaksid teadma, et nii ei saa wõrrelda. On üldse kaks süsteemi sõdurite ettevalmistamiseks. Üks on see, mis meil ja paljudel suurematel riikidel tarwitusel on, nimelt, et inimesi ühe hooga wälja õpetatakse täiesti lahinguwalmis sõduriteks. Kui sarnane sõdur kolme wõi nelja aasta pärast tuleb kord lühikeseks ajaks ühe wõi kahe kuu peale õppusele, siis mitte selleks, et oma endist õppust jätkata, waid tema teatawal määral kordab oma endisi teadmisi, ja peale selle õpetatakse temale seda, mis wiimasel ajal uut juurde on tulnud.

Miilitsasüsteemiga maades on aga teistsugune wäljaõppuse kord. Seal ühehooga ei õpetata sõdurid lahinguwalmis,

waid seal antakse ühekorruga ainult nekrutiõppust, mis hädaliselt tarwis on. Järgmisel suwel tulewad sõdurid uuesti, siis jätkatakse seda õppust ja nõnda iga aasta, nii et sõdurite wäljaõpetamine kestab mitu aastat, iga aasta oma aeg. Ja kui teie tahate öieti wõrrelda miilitsasüsteemi õppuse aega meie õppuse ajaga, siis ei wõi wõtta ainult esimese aasta nekrutiõppuse aega, waid peate wõtma selle aja, millega sõdurid täiesti wälja õpetatakse, nimelt mitme aasta õppuse aja. Ja kui teie sellel wiisil waatate seda päewade arwu, mis miilitsasüsteemi maadel sõduri wäljaõpetamiseks ära kulub, siis pole see lühike, nagu siin armastatakse ette tuua.

Need oleksid need märkused, mis ma nende kõnede puhul tahtsin siin ette tuua.

Juhataja K. Wirma: Sõna on faktiliseks märkuseks rkl. Anderkopp'il.

A. Anderkopp (töer.): Ma ei taha lugupeetud Riigikogu liikmeid pikemalt kinni pidada, tahtsin ainult faktilise märkusena sõna wõtta eelkõneleja märkuse puhul. Härra kindral Soots tähendas kõigepealt, et need andmed, mis tema ajal olewat olnud, liig wähesed olla olnud selleks, et altkäemaksu sõjawäes üldse kaaluda oleks saanud. Mina ütlesin juba läinud korral, et ma ei taha neid andmeid awalikult wälja tuua ja ma ei too neid ka täna wälja. Ühte wõin aga öelda, et need kahe kuu andmed, mis juba kindral Soots'i ajast pärit olid, mida ma siis läbi waatasin, kui mina sinna läksin, kõnelesid nende wäärnähtuste kohta väga laialt. Ja need olid ainult kahe kuu andmed, wanemaid ma ei waadanud, need mind sedawõrd ei huwitunud, kuna asi selge oli.

Siis teine asi, kord Prantsusmaal. See olewat seal ainult aulegioni kawaleeride jaoks sisse seatud. Mina Prantsuse sõjawäge ise näinud ei ole, wist ka mitte kindral Soots, aga ma tean seda inimeste käest, meie sõjawäelaste käest, kes seal käisid ja kes minule seletasid, et see asi nõnda on. Minul ei ole põhjust arwata, et need isikud otsekohe waleteadetega minule oleks tulnud. Selle kohta, kes need inimesed olid, wõin ma öelda, et need on inimesed, kes Teie poolt, kindral Soots, on väga kõrgelt hinnatud oma sõjaaegsete ja ka rahuaegsete teenete eest, ja väga kõrgele kohale seatud just Teie poolt. Mina arwan, need on olnud Teie

kõigelähemad kaastöölised ja et ei minul ega ka Teie ei ole põhjust neile ette heita sõnu kõnetoolilt, mis nende kohased ei ole. Mina seda sellelt kõnetoolilt igatahes teha ei taha.

Siis viimane küsimus, nimelt see, et kord, mis maksma pandi, mitte seaduslik ei ole. Võib olla, et selle üle väga palju siin waielda saab. Igatahes on endisel ajal ka sisemäärustikku päewakäsu korras muudetud, ka Teie poolt, kindral Soots, ja kui teist teed käia tuleb, siis oleks pidanud seda ka kätma nende detailsete määruste juures, mida härra Einbund wälja andis. Kahjuks, aga ka see päewakäsk on antud harilikus korras, ja sellepärast tuleks ka seda siis seaduswastaseks lugeda, teist järeldust teha ei saa. Mis puutub aga nende korralduste sisusse, siis tähendas kindral Soots, minu arwates, täiesti õieti, et sisu oli seal üks, aga et üks seletas seda ühte moodi ja teine teist moodi, ja et seal selgus oleks, oli tarwis üksikasjalisi määrusi. Mina tegin ka selle wäljatöötamise wastawale asutusele ülesandeks. See oli muidugi halb, et üks sellest ühte moodi ja teine teist moodi aru sai, aga kõigetähtsam on, minu arwates, ikka see, et see kord on maksma pandud. Mina pean teda õnnelikuks korraks, ja meie mõlemad härra Soots'iga oleme wist ühel arwamisel, et see kord ka uue korraldusega maksma ometi jääks.

M. Martna (sd.): Wäga austatud Riigikogu liikmed. Üks tänane „Kaja“ kiri, mis meie sõjawäesse puutub, sunnib mind sõna wõtma. Teen seda, et sel puhul sõjaministrile wõimalust anda, selle asja kohta seletust ette kanda. Aga enne tahan ma ka selle summa juures peatada, mida härra Linnamägi eelarwesse üles wõtta soowitas, see on waimulikkude palgasumma, kes härra Linnamägi kui ka teiste kristlaste arwates sõjawäes paratamata tarwilikud on. (Segane wahel hüüe J. Temant'i, põl. poolt.) Härra Temant'ile on jälle mingisugune tung tulnud rääkida. (J. Piiskar, is.: Kujutab end jälle prokurööri osas.) Mina pean siin nimelt seda toonitama, et meil demokraatlikust põhimõttest kinni ei peeta, et meie kodanikud on kasarmus selleks, et maakaitse kunsti õppida ja harjutada, aga mitte omale pastorite läbi jutlust öelda ja sõjakohtunikude läbi omale õigust mõista lasta. Meie kodanikud, nagu öeldud, on kasar-

mus selleks, et riiki kaitsta ja selleks tarwilikku õppust saada, mis nad aga muidu teewad, kui nad, näiteks, kurja teewad, siis langewad nemad kõigi teiste kodanikkude kohta makswate kohtute alla, ja kuidas nad jumalat paluwad, see peab nende eneste asi olema. Ma ei taha selle wastu waielda, kui sõjawäelasi sureb, mis ka noorte inimeste juures ette tuleb, siis tuleb neid mätta, ja et meil senni kiriklik matmise wiis üldiselt tarwitusel on, siis ei wõi selle wastu keegi midagi öelda, kui ka sõdurid waimuliku poolt maetakse, ja kui waimulik selle talituse eest tasu saab. Aga kui nooredmehed muidu Jumalat paluda tahawad, wõi mitte ei taha, siis peaks see, minu arwates, nende eneste asjaks jääma, kus ja kuidas nad seda teewad. Igatahes peaks neil püüa-päewal, kui teised kodanikud kirikusse lähewad, wabadus jäetama, et nad ka kirikusse wõiksid minna jutlust kuulama, kui neil selleks tahtmist on. Selle eest ei wõta keegi pastor tasu, kui ka riigi kaitsemehed — sõdurid, kirikusse lähewad jutlust kuulama. Eriti kuulsin mina rkl. härra Tallmeister'i suust, et ka leeritamise küsimus olla sõjawäes üles wõetud. Meie nooredmehed — sõdurid on 20 a. wanad, kui nad kasarmutesse lähewad. (J. Laidoner, põl.: Sennijani 19 ja 19 ja pool.) Noh, hea küll, kui nad 19 wõi 19 ja pool aastat wanad on, aga nad on siiski selles wanaduses, et nad ise otsustada wõiwad, kui nad mitte leeris ei ole käinud, kas minna wõi mitte. Kui nüüd niisugused juhtumised on olnud, et nad oma ülemusele on öelnud, et nad leeri minna tahawad, mingi siis rahuga. Aga mina saan asjast nõnda aru, et neid küsitakse, kas nad on leeris käinud, ja siis alles tuleb nendele „mõjuw“ ettepanek, et nad sinna minema peawad. Mina arwan, et selles küsimuses peaks neile wabadus jäetama, kas nad tahawad leeri minna, wõi mitte. Mul tuli neid ettekandeid kuulates meelde, et need eriti, — wabandage, ma ei taha sugugi pilgates öelda, — et need meeldetuletused just kristliku rahwaerakonna poolt tulid, kes eriti demonstreeriwalt oma ministrile meelde tuletas, mis õieti rühma üksikus toakeses paremini oleks wõinud sündida. Wõi kardawad kristlased, et kristlik sõjamineister neile täielikult truu ei ole? See ei ole minu asi, aga igatahes paistis see eriliselt wälja, et kristliku rahwaerakonna liikmed leidsid wadjaduse seda asja eriti rõhutada, et waimulikkude palka-

mine tingimata tarvilik on. (Wahel-
hüüe J. Temanti, põl. poolt.) Teie,
härra Temant, küll sellega hoobelda ei
wõi, sest Teie kristlikkus kristlaste sil-
mas peaks õige palju soowida jätma. —
Kui palwetamis- wõi jutlustasu maksmise
peale waadata, siis tuleb ikka see pikk
register kuritarwitusi ja enesetapmisi
meelde — usulise hoolekande all! Minu
austatud härrad! Teie waimulik toitmine
neid kuritarwitusi ja enesetapmisi ei wä-
henda, waid siin läheb see kallid wesi
sellest rattast, kuhu ta on määratud,
mööda.

Nüüd tulen ma „Kaja“ kirja juurde.
Kes tänast „Kaja“ lugenud, see leidis järg-
mise kirja: „Eesti ja Läti koostööd mere-
piiri kaitsmisel.“ Meie leiame siit, et
keegi sõjawäe kõrgem esitaja, Eesti
merejõudude staabiülema, on Lätimaale
reisinud ja on seal Läti ajakirjandusele
mingisuguse poliitilise ülewaate andnud
seisukohtade awaldamiseks ja meie leiame
siit niisuguse asja, et mina tõsiselt
küsima pean, kas see sündis sõjaminis-
teeriumi teadmisel ja nõusolemisel, wõi
tema nõusolemise vastu? (J. Tõnis-
son, rhw.: Kas ka välisminis-
teeriumi?) Ma ei tea, et sõjawäela-
sed välisministri käest luba küsiks, ne-
mad on sedawõrd kindralid, et neist ju
ülemaid ei ole! Siin see härra on Läti
lehtedele muuseas järgmist kirjeldanud:
„Sel kombel paraneks tuntawalt kumbagi
riigi, Eesti ja Läti strateegiline seisukord.
Läti on täitsa õieti kaalunud oma mere-
ranniku kaitse hädatarwilikkust. Isegi
mõista, et wäiksed riigid ei suuda oma
ranna kaitseks suurt ja kulukat laewas-
tikku tegelikkude sihtide tagaajamiseks
pidada; seepärast tuleb ka pearõhku
panna nende abinõude muretsemisele, mis
peaasjalikult määratud kaitseks.“ Austa-
tud härra sõjaminister ja Riigikogu liik-
med! Siin on wäljendatud kaks mõistet,
1) tegelikkude sihtide tagaajamiseks ja
2) kaitsmiseks. See sõjawäelane on Läti
ajakirjanikkudele seletanud, et meie mere-
wäel on kaks sihti, see on, kaitse tuleb
viimases liinis, wõi kaitse kõrwal on
weel mõni tegelik siht. Ma tahaksin teada
saada, mis selle tegeliku sihi all on mõel-
dud ja ma loodan, et härra sõjaminister
selle kohta seletust annab.

Siis edasi: „tegelikult ei luba Eesti
merejõudude arw mingisugusel kombel
wõimaliku sõja esimestel päewadel üksi
oma jõududega Eesti ja Läti ranniku kait-
set läbi wiia.“ Mina, kui Riigikogu liige,

arwan, et minul on õigus küsida, kas on
Eesti ja Läti wahel mingisugune sobing,
et Eesti selle lepingu wõi sobingu põhjal
kohustatud on ka Läti randa kaitsma?
Muidu ma ei saa sellest aru, sest tema
ütleb: „tegelikult tema ei luba mingil
kombel sõja esimestel päewadel üksi
oma jõududega mõlema riigi ranniku
kaitset läbi wiia“ ja et Eesti riik seda
mitte üksi ei wõi, sellepärast, leiab see
kõrgem sõjawäelane, on wäga mõistlik,
kui ka Läti ise mõtleb selle peale, et oma
rannikut ise kaitsta. (J. Laidoner,
põl.: Kui Läti kaob, siis ühes
sellega ka Eesti!) Soo, soo, siis, siis
härra kindral on selles arwamises, et
Eesti peab ka Läti rannakaitse eest hoolt
kandma? — „Sellepärast oleks wäga täht-
s, kui Läti esialgu ise oma jõududega
merepiiri peapunkte kaitsta suudaks.“ —
Niisugust mõtet awaldatakse siin ikka
edasi: „Omal ajal kerkis päewakorrale
Balti mere neutralisatsiooni küsimus.
Tegelikult wõib sarnase kawatsuse ellu-
wiimine ainult siis sündida, kui ühelgi
mereäärsel riigil, kõrwuti teiste mereriiki-
dega, ülewõimu merelahingu abinõude
suhtes ei ole. Juba see üksi, et Baltimerd
wõrdlemisi palju riike ümbritseb, ei anna
lootust, et kokkuleppimine selles küsimuses
on wõimalik.“ — Kui sellel härral isik-
likult niisugune arwamine olla wõib, siis
olgu see igaihe eraasi; aga kui üks meie
kõrgem sõjawäelane Balti mere neutrali-
seerimise vastu töötab, siis minu arwates
ei wasta see mitte rahwa huwile. Ja
see härra teeks hästi, kui ta oma ameti-
kohuste juurde jääks. (E. Weberman,
rhsw.: Mis selle sõjawäelase
nimi?) Nime ei ole siin awaldatud,
ainult merejõudude staabiülema seletus-
ed. Nõnda olen mina peakohad sellest
artiklist ette lugenud ja tähelepanu selle
peale juhtinud, et niisuguste kindralite wõi
mittekindralite kõrgemate sõjawäelaste
poliitikatagemine wäljaspool riigipiire wõi
riigipiirides mitte soowitaw ei ole. Weel
wähem on see soowitaw wäljaspool.
Mina ootan ja jään lootma, et härra sõja-
minister wõi kellesse see puutub, wõib
olla ka välisminister selle kohta seletust
annab, kuidas see arusaadaw on, et Eesti
kõrgem sõjawäelane niisuguseid asju on
Läti lehele awaldanud.

Juhataja K. Wirma: Sõna on
faktiliseks märkuseks sõjaministril.

Sõjaminister O. Amberg: Aus-
tatud Riigikogu liikmed! Härra Martna

küsimise peale wõin mina niipalju wastata, et selle artikli leidsin mina täna „Kajast“ ja peale selle veel ühest teisest lehest. Mingisugust luba ei ole antud sõjaministeeriumi poolt selle kõrgema sõjawäelasele interwjuu peale. Mina, kui praegune sõjaministeeriumi juht, eitan seda. Täna oli mul selles asjas läbirääkimine härra välisministriga ja mina keelan tulewikus kõige kategoorilisemalt ära sõjawäelastele väljaspool meie piiri interwjuusid anda ilma ministri lubata. Teine niisugune juhtumine on mul veel teada ja selle kohta muretsen ma juurduse läbi selgitust.

O. Köster (as.): Austatud Riigikogu liikmed! Tahtsin mõne sõnaga puudutada mõnda sõjaministeeriumisse puutuvat üldist nähtust ja ka wastata eelkõnelejaile.

Mina, kui endine sõjawäelane, ei saa mitte puudutamata jätta meie sõjawäes walitsewat Wene waimu. Seda asja märkis ka Riigikogu liige Jõeäär, nähes Wene waimu esinemist ka professor Baiow'i näol. Mäletan — Eesti wabadussõja algul oli Wene waim ja mõju eriti tuntawad, ja see oli ka loomulik, sest wäejuhid, ohwitserid ja osalt ka sõdurid olid veel Wene sõjawäega waimliselt seotud. Pärast, wabadussõja kestel kaotas Wene waim tähtsal määral oma mõju ja selles on suure teened sõjawägede ülemjuhatajal kindral Laidoner'il. Wiimase arwele panime kõike head. Ta oskas sõjawäes oma autoriteeti igal alal ülewal hoida ja selles mõttes õiget teed leida. Kuid peale rahutegemist oli märgata jälle selle waimu esiletulemist. See wäljendus sõjawäe sisemises korras, määrustikkudes, ülemate nimetamisel jne. Mäletame, et tihti sihilikult kutsuti ja pandi kõrgemate kohtade peale suure rõõmuga Wenest ületulnuid, ka kommunistide sõjawäes teeninuid. Tõrjuti tagasi Eesti sõjawäelased, kes olid osanud oma teeneid sõjawäes üles näidata ja kellele wõlgne wabadussõja saawutused.

Peale professor Baiow'i asja märgiksin juhtumist, mis omal ajal oli 9-nda polgu ülemal härra kolonel Schmidt'il, kellele määrati rewidendiks Wene kommunistlikust sõjawäest ületulnud kolonel Sikka. Sõjaminister oleks pidanud silmas pidama, et see on moraalne haawamine isikule, kes hiljuti pidi wõitlema sellesama sõjawäelase vastu, kes sel ajal juhtis puht kommunistlikka polkusi. Jälgides, olen

ma ka kuulda saanud, et tihtipeale niisugused isikud, — selle asemel, et neid vähem tähtsamatele kohtadele asetada ja Eesti sõjawäe juhtiwatest kohtadest eemale hoida, — satuwad just juhtiwate kohtade peale. Missugustel sihtjoontel selle juures talitatud, seda ei tea ma öelda, kuid pean tähendama, et ei wõeta ka arwesse garnisonide meeoleolu, kus tihtipeale on kategooriliselt tõrgutud seesuguste inimestega koos olemast. Kuid selle asemel, et seda meeoleolu arwesse wõtta, kõrwaldatakse ohwitserid, kes seda meeoleolu on wäljendanud wõi wiitakse nad teiste kohtade peale üle. Pean tähendama, et Wene waimust imbunud ülemustega ollakse hädas ka praegu, sest kui raudmüür piirawad nad neid algatusi, mis ehk selle peale sihitud oleks, et meie sõjawäge rahvuslikus waimus kaswatada.

Edasi peataksin ma veel teise nähtuse juures, mis meile ei tohiks mitte auks olla. Härrad Riigikogu liikmed ehk on liikunud linnas ja näinud Eesti sõjawäe uusi mundrid; on näinud töö- ja esitusmundreid, mõlemad kaunis kullarikkad ja kroonitud kukeharja sarnase mütsiga. Esmalt on nad silmale waadates maitsewaesed ja teiseks tuletawad meelde wäiklast uhkust, millega wäikesed riigid tahawad suurriike üle trumbata. Ennemalt oli ja on ka praegu paawsti ihukaitsewägi ainukene, kes wõib oma fantastilise mundriga uhkust taga ajada. (M. Martna, sd.: Kui Teie veel näeksite Kopenhaagenis!) Olin kellegiga hiljuti koos, kes sõitis Saksamaalt, kus trehwas kokku Saksa sõjawäelasega. See jutustas, et liikudes lõuna poolt meie poole, olla ta Leedus ja Lätis sõjawäe mundri kirjurikusest üllatatud olnud, kuid tulles Eestisse on ta imestanud, nähes Eesti ohwitseri lihtsat, wiisakat mundrit. Kuid nüüd ei oleks tal seda üllatust mitte ees, sest tähele pannes meie ohwitseride paraadmundrit — ma olen wõinud näha ainult ühtainukest — peab imestama selle kirjut kullarikkust ja mingisugust mitmesuguste riikide mundrite segu. Kullaga on ka müts ilustatud. Osa on wõetud Itaaliast, osa Rootsist ja osa Wene „artilleriiskaja formast“, — tähendab mundrisaba on kuld-nööpidega kaunistatud, nagu Wene ajal suurtükiwäelastel. Ma arwan, et kui meie oma demokraatlikule riigile au tahame teha, siis peame lihtsust ka sõjawäe mundri kohta nõudma, peame lihtsusega sundima demokraatlikku korda austama.

Sõjawäe uhke mundriga meie enestele au ei teeni. Sisemine kord ja waimline tugevus peaks meie sõjawäes peapütudeks ja sihiks olema, aga mitte need hiilgawad mundrid, mis miljonid wõi umbes selle ümber wäljaminekuid teewad, kuna nad sisuliselt midagi juurde ei anna meie sõjawäele. (Segane wahelhüüe K. Korneli, rhw. poolt.) Ma ei kuule mitte, härra Kornel. (K. Kornel, rhw.: Mis muutmine maksma läheb? M. Martna, sd.: Härra kindral Sootsi juhtõna on ju: mis kallis, see kaunis! J. Soots, põl.: See peaks Teile meeldima, ta on Shweitsist pärit!) Ma pean ütleva, et see asi sai alguse sõjamineister kindral Sootsi ajal, mil mingisugune mundrikomitee moodustati ja ette nähti, et ohwitseri mundril peawad aukraadid igalpool näha olema, küll püksi lompassidel, küll warukatel, küll krael ja ka mütsil. Kas seda tarwis on nii esile wisata ja kas on tarwis sellega sõjawäe sõdurite ja ohwitseride psühholoogilist wahekorda terawaks ajada ka mundrite tõttu, mis kadedustunnet sõduris wõib tõsta? Meie peaksime ometi sõjawäge rohkem ühtlustama, waimliselt kokku sulatama.

Juhiksin weel tähelpanu ohwitseridele mundriiiete wäljaandmise peale. Omal ajal tõsteti see küsimus üles, kas ehk ei peaks ohwitseridele raha wälja antama mundri ostmiseks. Ma ei tea kui õige see ütetus on ja ei wastuta ka selle eest, kuid olen kuulnud, et härra kindral Soots olla tähendanud, et ohwitseridele ei tohi raha wälja anda, sest siis wõiwad nad selle maha juua. Kui seda nüüd arwesse wõtta, siis wõiwad nad ju ka mundrid maha juua. Mul oli juhus näha mundrit, mis oli kaks kolm korda seljas olnud, ja millel juba wõõrihma pael oli mundrile külge „pleekinud“, niipalju oli riie halb! Üldine soowiawaldus on, et mundriraha wälja antaks, millest jätkuks selleks, et paremat riidet osta ja parem munder saada. Meie mäletame, kui omal ajal ohwitseridel tarwitusel oli lai wihmamantel, kuidas siis pärast nende mantlitega tsirkuses klounid nalja tegid. Jah, naljatati nende kuubedega! Ohwitserid näisid nendes kui hernehirmutised wälja.

Weel tahaksin tähelpanu juhtida reserwohwitserkonna peale, kes erilise tähelpanu piirkonnast wälja on jäetud. Isiklikult pean tähendama, et kui praegu sõda lahti puhkeks ja reserwohwitserid sõjawäkke kutsutakse, siis usun, et neist keegi

ei oska järsku midagi peale hakata, sedawõrd on sõjatehnika arenenud. Ma olen isiklikult lugenud määrustikka, kuid ükski ei jõua nende sisusse tungida kui juhatajat ei ole. Selle järele olen kindel, et kui reserwohwitserid sõja puhul peaksid noorsõdurid õpetama, siis nad seda ei oskaks. Sõjamineisteriumi juht peaks tähelpanu sellele pöörama. Ta peaks tutvustama reserwohwitserisid praeguse sõjatehnikaga ja selle arenemisega, muidu seisaksime tulewikusõjas katastroofi ees. Sõjawäes tuleks ka wastutawate ametnikkude instituut ellu kutsuda.

Weel tuleks kaotada komisjonide süsteem, sest see toob palju majanduslikka kulusid ja ei täida oma otstarbet. Mäletan üht lugu sarnase komisjoni kohta, millest mulle rääkis komisjoni liige. Nimelt oli moodustatud komisjon, kes pidi järele waatama, kas auto kõljab wõi mitte. Tehtud proowisõit. Auto sõitnud edasi ja ka tagasi, ning otsus olnud, et auto sõidab, aga kas ta kõljab, kas ta remonti tarwitab — ei oskanud keegi öelda. Wene ja alguses ka Eesti sõjawäes oli niisugune arwamine, et ohwitser pidi olema jurist, arst ja ka ohwitser oma erialal. Seda aga ei saa nõuda. Tuleb enne arendada ohwitseri oma erialal. Teistele aladele tulewad wastawad isikud leida ja ametisse panna.

Lõpuks paar tähendust härra Linna-mägi'le ja härra Tallmeistrile waimulikkude ametiseseadmise kohta sõjawäes. Mina pean härra Martna seisukohta täiesti õigeks, — see on, et sõdurite waimuliku talituse nõudeid peaks rahuldatama harilikus korras, nagu teistelgi, aga sõjawäeõpetajate peale summastasid ette näha ei saa mitte otstarbekohaseks lugeda. Kui on leeritamisi tarwis, siis oleks inimene, — kes sõjawäes 19—20 aastane ja kui ta oleks tahtnud leeris käia, — seda ennem teinud. Eesti sõjawäes oli minul waba-tahtlikuna kaasas minu 17 aastane wend. Tema teenis pärastpoole ka sõjawäes ja on praegu 22 aastane ja nagu näha ei ole tal siamaani olnud isu leeri minna. Wägisi leeritada, ehk wägise lauale minna eriliste sõjawäeõpetajate juurde — kedagi ei saa sundida. Isiklikkudest sõjakogemustest on minul niisugune tunne jäänud, et sõjawäelised õpetajad ohwitseride pidudel erilisel joobnud on. Tarwidust nende järele pole ma näinud ega tundnud. Ei olnud sõjawäeõpetajad ka eeskujuks sõjawäelastele. Wastawad summad wõiks ju ära kulutada kultuurasutuste ja raa-

matukogude asutamiseks wõi wastawate ettelugemiste pidamiseks, aga mitte selleks, et eriwaimulikku pidada. Et õiglased olla, tuleks wäeosadesse mitte ainult lutheriusu, waid ka Wene, ja mõne teise usu waimulik ametisse seada. Selletõttu saaksime wiimaks õige palju waimulikku, kes rahalist kulu, mis nende peale antud, üles ei kaalu. Iseseiswate sotsialistide rühmast tähendati, et siis tuleks waimulikud wõtta sõjawäeteenistusse ja neid määrata riwitute roodu, kus nad saaksid peale muu, ka waimu nõudeid rahuldada. Aga see on naljaks öeldud ja wiimane hädaabinõu, mis wõiks tarwitusele wõetud saada.

Juhataja L. Raudkepp: Et Riigikogu juba kaks tundi koos on olnud, kuulutan weerandtunnilise waheaja.

Waheaeg algab kell 7.15 min.

Pärast waheaega jätkub koosolek kell 7.35 min.

Koosolekut juhatab abiesimees **L. Raudkepp.**

Sekretääri kohal abisekretäär **O. Köster.**

Juhataja L. Raudkepp: Riigikogu jätkab tööd.

Sõjaminister O. Amberg: Lugupeetud rahwasaadikud! Minu, kui uue kaitseministeeriumi juhi ülesannet on palju kergendanud oma kõnedega lugupeetud Riigikogu liige kindral Laidoner, ka minu eelkäija, endine sõjaminister härra Anderkopp ja osalt ka härra kindral Soots. Kindral Laidoner tähendas oma kõnes nende heade külgede peale, mis meil on sõjawäes selle 4 aasta jooksul, kus meil rahu walitseb, kuidas tema edenenud on ja mis tema head küljed on. Teiselt poolt juhtis ka tema tähelpanu warjukülgede peale. Kindral Laidoner'i poolt ettetoodud warjukülgi kaitstes omalt kohalt minu eelkäija härra Anderkopp, kuid siiski tahaksin mõne üksiku küsimuse juures peatada, mille peale ka lugupeetud kindral Laidoner juba tähelpanu juhtinud. Selle üle on juba palju räägitud: nimelt, meie tehnilise külje warustamisest, ja eriti lennuväest tahaksin rääkida. Nagu teada, tähendas kindral Soots oma kõnes selle peale, et meil tekkis pärast sõja lõppu eraõhusõiduselts „Aeronaut“. Kindral Soots tähendas siin ka, et ta olewat tekkinud sel mõttel, nagu olla tahetud pärast sõda meil sõjawäeaparaate sellele

seltsile maha müüa, et rahuajal ainult eraselts tegutsema jääks, mis looks õhuühenduse Lääne-Euroopa, Ida-Euroopa ja Skandinaawia riikide wahel. Minul neid andmeid olemas ei ole, mille peale härra kindral Soots tähendas. Kuid ühte wõin mina omaltpoolt tähendada, et kui see eraselts tulewikus elujõuline saaks olema, tema meie sõjawäe lennuwäele palju kaasa aidata wõiks. Kahjuks on tema rahaliselt nii puudulikult fondeeritud, et tema ei jõua kõiki neid kohustusi täita, mis tema peal lasurwad. Tema ei jõua neid liinisid üksi oma aktsiakapitaaliga ülewal pidada ja siin tuleks, minu arwates, riigil appi tulla. Läänud aastal sai lisaelarwena „Aeronaut'ile“ 5 miljonit üles wõetud laenu, kuid tänawuaastases eelarwes, kus walitsuse poolt see küsimus jällegi üles tõsteti, et toetada wõi laenu anda „Aeronaut'ile“, otsustati see küsimus eitawalt, sest eelarwe-kommisjon kärpis need kümme miljonit marka, mis „Aeronaut'i“ toetuseks üles oli wõetud Wabariigi Walitsuse poolt. Aga mina arwan, et selle ettepanekuga esineb Riigikogus uuesti teedeministeerium ja et seda ettewõtet tuleks toetada. Tallinn seisab igatahes punkti peal, mis tähtis keskpunkt on õhuühenduse jaoks. Nagu ma juba tähendasin, on õhuliinid ette nähtud Lääne-Euroopasse üle Riia, Königsbergi ja Berliini, niisama ka Skandinaawiasse just üle Tallinna, ja sellepärast tuleks seda ettepanekut toetada. Kui see ettewõte oleks rahu ajal elujõuline, siis oleks meil tulewikus, kui meil sõda peaks lahti puhkema, mida meie muidugi mitte ei soowi, tarwilik arw lendurid, sest see selts omaltpoolt õpetaks lendurid wälja, kes oleksid tulewikus riigile kasulikud. Räägitakse, et kõik meie paremad lendurid olla sõjawäest nüüd „Aeronaut'i“ üle läinud. Tööpooldest on see ka nii. Kuigi nemad eraseltsi üle on läinud, saaksid nemad tulewikus riigile kasulikud olema, sellepärast kordan weel, tuleks „Aeronaut'i“ toetada.

Edasi tähendas kindral Laidoner, et meil sideühendus piiri peal üksikute sõjawäeosade wahel nõrk on. See on täiesti nii, ja siin on see pahe, et mitte kõiki piiripealseid punkte ei ole jäetud sõjawäe kätte, waid on antud posti-telegraafi walitsuse käsutada. Minu arwates tuleks see reguleerida sellepärast, et meil peab tingimata olema üksikute wäeosade wahel alaline ühendus, kuna meie ei wõi teada, missugused juhtumised ette tulla wõiwad. Igatahes tuleks siin parandust luua ja

ministeerium tahab selles asjas samme astuda. Veel tähendas kindral Laidoner, et raudteed on transeeritud ilma kindralstaabi teadmata, ilma, et temal teedeministeeriumiga oleks olnud ligem kontakt. Peab tunnistama, et ühendus üksikute ministeeriumide wahel tõesti senniajani nõrk on olnud ja see nii edasi kesta ei wõiks. Kui praegu teedeministeeriumil on oma projekt kümne aasta peale wälja töötatud raudtee aladel, siis oleks pidanud tõesti sel ajal, kui need projektid teedeministeeriumis arutamisel olid, sõjaministeeriumi esitama ja kindralstaabi esitaja sinna kutsutama, sellepärast, et kui raudteid ehitada, siis ei ole nad riigile üksi majanduslikult tähtsad, waid neil on ka strateegiline tähtsus. Ja selles mõttes oleks wõinud kindralstaap õige põhjalikka näpunäiteid anda ühes ehk teises sihis. Nüüd on üles tõstetud jälle küsimus ühe suurema raudtee kawa kohta. Tulewikus püüab igatahes sõjaministeerium selle poole, et ligemat kontakti luua teedeministeeriumiga sel alal, et mitte juhuslikult raudtee ehitamisi ette ei wõetaks.

Need olid üksikud wäärnähtused, mille peale kindral Laidoner tähelpanu juhtis ja mille peale mina wastata tahtsin. Teiste peale andis endine sõjaminister härra Anderkopp enam-wähem juba wastused. Tahtsin veel Riigikogu liikme Jõeäär'i poolt tehtud kärpimise peale Riigikogu tähelpanu juhtida. Härra Jõeäär tähendas, et 1923 a. oli sõjaministeeriumi korraline eelarwe 1.308.541.650 marka, erakorraline — 306.137.300 marka, kokku — 1.614.678.950 marka, millest lisaelarwega wähen dati 10 miljonit marka. Sellejuures tähendas härra Jõeäär, et see summa 1923 a. jooksul mitte kõik ei ole ära tarwitatud sõjaministeeriumi otstarbeks, olla teataw ülejääk, nimelt 259.566.200 marka tarwitamata jäänud ja üle kantud 1924 a. peale. Sellejuures tähendas härra Jõeäär, et see summa ei ole mitte 1923 a. wälja antud ja ei tule mitte 1923 a. kuludesse, waid teda peab üle kantama 1924 a. a. tase. Tegelikult on see summa üle kantud sellepärast, et ei ole saadud seda summat mitte wälja anda. Meie teame wäga hästi, et ehituskrediidid, niisama ka warustuskrediidid sõjaministeeriumil ei ole lahtised mitte ühe aasta peale, waid kahe aasta peale. Sagedasti tuleb ette, et osa warustust tellitakse aasta lõpul, mis aga sellel aastal mitte enam päralt ei jõua, waid kui üks suurem tellimine wäljamaa firmale ära antakse oktoobri-, wõi

nowembrikuul, tema eest teataw käsiraha ära makstakse, kuna ta aga mitte sellel aastal päralt ei jõua, sünnib peamiseks järgmisel aastal. Arusaadaw, et teatud summad tulewad ühest aastast teise üle kanda. Sellega ei ole veel öeldud, et wäljaminek ei ole selle aasta peale tehtud, kus ta tegelikult ette nähtud on. See maksimine sünnib küll hiljem, kui tellimine on tehtud. Nüüd selle tõttu tahab härra rkl. Jõeäär, wälja minnes sellest, et 1923 a. teataw summa sõjaministeeriumi eelarwest on üle kantud 1924 a. peale, 1924 a. eelarwes kärpimisi ette wõtta, sellest wälja minnes, et tänawu nõutakse meie korralise eelarwe järele 1.120.830.600 mk. ja erakorraliste wäljaminekute järele 313.412.300 mk. Paneb sellele siis veel juurde selle ülejäägi, mis tõelikult warustuse peale läinud aastal ette nähtud oli, kuid riigikassasse oli üle jäänud nimelt 259.566.200 mk., see oleks kokku, härra Jõeäär'e arwamise järele 1.693.809.100 m., seega seab härra Jõeäär siin wäite üles, et kui meie need kolm summat kokku arwame, siis on tänawuaastane tegelik wäljaminek sõjaministeeriumis suurem, kui läinudaastane, 348.686.350 marga wõrra. Tegelikult ei ole see nii — nagu ma enne juba tähendasin — sellepärast et 259.566.200 mk., mis üle kantud 1924 a. peale, on tegelikult 1923 a. eelarwes ülesse wõetud, kuid wäljamaksmisele tuleb tänawu aastal, nii et selles mõttes ei saa mina kuidagi moodi härra rkl. Jõeäär'e seletustega nõus olla, et niisugune wahekord siin tekkida wõiks, nagu seda seletab härra Jõeäär. Mis puutub sissetulekusse, härra rkl. Jõeäär, siis wõin ma Teile nii palju öelda, et palju nendest summadest, mis 1923 aasta eelarwes ette nähtud on sissetulekuna, tulewad alles 1924 a. sisse. Tegelikult ei saa meie kunagi kõiki summasid kätte selle aasta jooksul, kus eelarwet teostatakse, waid osa tuleb hiljem sisse, sest eelarwe on paenduw. Tema paendub ühest aastast teise, teatawate pluss-ülejääkidega ja teatawate miinus-ülejääkidega. Kui meie niimoodi peaksime rehkendama, kui Teile, härra Jõeäär, et paljalt üle kannate pluss-ülejäägid, aga miinuseid üle ei kannata, siis ei saa meie kunagi õiget pilti eelarwe kohta kätte. Seda kõik arwesse wõttes, ei wõi mina härra Jõeäär'e ettepanekuga, et meil sõjaministeeriumis kogusummas umbes 139 miljonit tänawu aastal kärbitaks, mitte nõus olla. Peale selle ei wõi ma nõus olla ettepanekuga, et kantselei-

kulusid kärbitaks 750. tuhande marga wõrra. Nagu siin juba tähendasin, on tänawu aasta kantseleikulused 7.890.500 mk. läinudaastase 12 miljoni marga asemel. Tähendab, siin on juba walitsuse wõi ministeeriumi poolt kärbitud $\frac{1}{2}$ terwest endise aasta wäljaminekust. Kui meie seda peaksime weel kärpima, siis satuksime nende summadega umbkotti ja tuleks tingimata lisa-eelarwega esineda. Praegu kaebawad juba paljud wäeosad, et nad kantseikuludega läbi ei saa ja tuleb arwatawasti lisa-eelarwega esineda. Kui meie kärbime weel 750 tuhande marga wõrra, siis suurendab see lisa-eelarwet weel palju rohkem. Mis härra rkl. Martna etteheidesse puutub, et kristliku rahwaerakonna poolt on ettepanek tulnud waimulikudele ka sõjawäes palka määrata, aga mitte minu poolt, siis arwan mina, et see ettepanek teatawal määral on õigustatud meie rahwahäälendamise tagajärjel, niisama kui kooli on usuõpetus sisse wõetud ja usuõpetajate palgad maksetakse riigi poolt, siis arwan mina, et ka nendele sõjawäelastele, kes soowiwad, et neile waimulikku talitust antakse, et nad seda riigi kulul wõiksid saada — see on nii loogiline tagajärg. Muidugi siin wõiwad ju waated lahku minna, aga mina waatan asja peale niimoodi ja härra Linnamägi poolt ettekanatud ettepaneku wastu rääkida ei saa. (M. Juhkam; tõer.: See õnnetu rahwahäälamine!)

W. Linnamägi (krst.): Härra Köster olewat oma kõnes, nagu mulle räägiti, öelnud, et meie sõjawäeõpetajad olewat weel rohkem, wõi suuremal määral purjutanud, kui ohwitserid, see tähendab, et nad olla weel rohkem joobnud olnud, kui teised ohwitserid. Sellega on süüdistus tehtud terve õpetaja seisuse kohta, ja just siin, kus õpetajad ise ei saa mitte selle wastu waielda. Mina arwan, et niisugust süüdistust ei tohiks mitte nii kergel käel teha, pealegi kui isikud ei saa end kaitsta. Mina arwan, et kui see wäide mitte täiesti wale ei ole, siis on ta wähe-malt suuresti liialdatud ja niisuguste suurte liialdustega ei tohitaks mitte tulla ega siit kõnetoolilt seisust, mis rahwa poolt praegu väga palju poolehoidu leiab, nii hakata laimama. Mina protesteerin niisuguste ütelduste wastu. See ei ole õige ja ei tohigi õige olla. (L. Johanson, sd.: Mis on õige, ega seda salata saa.)

Juhataja **L. Raudkepp**: Lõp sõna on aruandjal.

Aruandja **J. Holberg**: Sõjaminesteeriumi eelarwe juurde on lugupeetud rkl. härra Jõeäär'i poolt esitatud terve rida wähendusi. Kõik need wähendused on tehtud juba sõjaminesteeriumi eelarwe alamkommissjonis, kui ka eelarwe-kommissjonis, nende üle on seal laialt ja pikalt waieldud ning komisjonides on need ettepanekud häälendamisel kõik tagasi lükatud, millepärast ei pea mina oma kohuseks nende juures pikemalt peatada. Üks parandus-ettepanekutest, mis puudutab kantseleikulused, sai komisjonis ühepalju häält poolt ja wastu, mispärast ta tuleb siin häälendamisele wariandina. Ka selle wariandi peale on juba tähelpanu juhitud endise sõjaminister härra Anderkopp'i poolt, nii et mina üleliigse leian olewat siinjuures pikemalt peatada.

Mis puutub lugupeetud rkl. härra Linnamägi poolt tehtud ettepanekusse, siis ei ole see ettepanek tehtud eelarwe-kommissjonis ja sellepärast ei saa mina komisjoni aruandjana selle ettepanekuga ühineda. (J. Luur, krst.: O h o o!) Teie ütlete küll „ohoo“, aga kui see eelarwe oli eelarwe-kommissjonis arutamisel, siis oleksite wõinud seal väga hästi selle ettepanekuga esineda. (J. Luur, krst.: Mind polnud seal!) See pole minu süü, kui Teid sel korral komisjonis ei olnud ja paremaks pidasite mujal olla. Mina igatahes selle ettepanekuga ühineda ei saa. Teen ettepaneku sõjaminesteeriumi korralist eelarwet wastu wõtta 1.120.730.600 marga suuruses.

Juhataja **L. Raudkepp**: Sõjaminesteeriumi eelarwe kohta on esitatud järgmised parandus-ettepanekud. A. Jõeäär'i ettepanek: „Panen ette wähendada:

SÕJAMINISTEERIUM.

§ 1.	Palgad	54.704.100.—
§ 2.	Ametsõitude tasu	527.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	750.000.—
§ 9.	Majapidamise kulud	8.200.000.—
§ 11.	Sõidu- ja weoabinõud	9.282.500.—
§ 12.	Liikuw wara	1.500.000.—
§ 14.	Hoonete remont	6.200.000.—
§ 37.	Rahwuskultuuriliste wäärtuste kogumine ja korraldamine	40.000.—
§ 40.	Seaduste eeltööd, kodifikatsioon ja kirjastamine	200.000.—

§ 53. Sisseseadmine ja asutamine	640.000.—
§ 54. Toituswarustus	17.418.100.—
§ 55. Kraamiwarustus	15.000.000.—
§ 56. Sõjariistad ja nende warustus	1.635.000.—
§ 57. Inseneeriline ja tehniline warustus	10.618.000.—
§ 60. Sõjalaewade warustus ja korrashoid	6.180.000.—
§ 62. Topo- ja hüdrograafilised tööd	2.080.000.—
§ 90. Segakulud	4.500.000.—

Kokku sõjaministerium 139.474.700.—

W. Linnamägi ettepanek: „Panen ette sõjaministeriumi eelarwes § 1 palgad suurendada 565.500 mk. võrra, 5-le sõjawäewaimulikule tasumaksmiseks (à 8.700 mk. × 13). 5 = 565.500 mk.“

Peale selle on kolm soowiawaldust, millest üks on rkl. Luur'i ja kaks rkl. Tallmeister'i poolt esitatud.

Rkl. Luur'i soowiawaldus: „Riigikogu awaldab soowi, et garnisonide meelelahutus- ja hariduskommisjonid, sõdurite waimlise tasapinna tõstmise eest hoolt kandes, wõimalikult keelduksid sõdurid wiimast lõbustuskohtadesse, kus alkoholiliste jookidega kaubeldakse.“

Rkl. Tallmeister'i esimene soowiawaldus: „Riigikogu peab tarwilikuks, et sõjawäewäe teenistuses ka sõdurite waimlise ja kõlblise arenemise eest hoolt kantaks ja awaldab soowi, et sõjaminister selleks kindla kawa wälja töötaks ja kui otstarbe seda nõuab, wastawate ametite loomiseks ja nende tegewuskawa äramääramiseks sellekohase seaduseelnõuga esineb.“

Teine soowiawaldus on tehtud selleks juhtumiseks, kui sõjawäewaimulikkude palkadeks ettepanud krediidid wastu wõetak ja käib järgmiselt: „Riigikogu awaldab soowi, et sõjaminister sõjawäeõpetajate ametisseadmisel nende kohused kindlalt ja selgelt ära määraks, nõnda et nende töö mitte kõrwalteenistusena juhuslikku laadi ei kannaks, waid kawa-kindlalt sõdurite waimlise ja kõlblise arenemise eest järjekindlate jumalateenistuste, õpetlikkude loengute jne. abil hoolitseks.“

A. Jõeäär (sd.) kohalt: Teen ettepaneku paragrahwide kaupa hääletada.

Juhataja L. Raudkepp: Ettepanek on tehtud paragrahwide kaupa hääletada.

Hääletamisele tulewad esmalt rkl. Jõeäär'i ettepanekud. Selle järele tuleb hääletamisele rkl. Linnamägi ettepanek. Asun hääletamisele. § 1. Palgad wähendada 54.704.100.— võrra. (Hääletatakse, loetakse hääli.) Poolt on antud 14 häält, wastu 23 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 2. Ametsõitude tasu wähendada 527.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 8. Kantseleikulud wähendada 750.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud. (O. Gustawson, is; Palun ära lugeda.) (Hääletatakse, loetakse hääli.) Poolt on antud 15 häält, wastu 20 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 9. Majapidamise kulud wähendada 8.200.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 11. Sõidu- ja weoabinõud wähendada 9.282.500 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 12. Liikuw wara wähendada 1.500.000 marga võrra (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 14. Hoonete remont wähendada 6.200.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 37. Rahwuskultuuriliste wäärtuste kogumine ja korraldamine wähendada 40.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 40. Seaduste eeltööd, kodifikatsioon ja kirjastamine wähendada 200.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 53. Sisseseadmine ja asutamine wähendada 640.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 54. Toituswarustus wähendada 17.418.100 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 55. Kraamiwarustus wähendada 15.000.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 56. Sõjariistad ja nende varustus vähendada 1.635.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 57. Inseneeriline ja tehniline varustus vähendada 10.618.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 60. Sõjalaewade varustus ja korashoid vähendada 6.180.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 62. Topo- ja hüdrograafilised tööd vähendada 2.080.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

§ 90. Segakulud vähendada 4.500.000 marga võrra. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek tagasi lükatud.

Sellega on kõik ettepanekud, mis summas välja teewad ettepaneku vähendada sõjaministeeriumi eelarwet 139.474.700 marga võrra, tagasi lükatud.

Hääletamisele tuleb rkl. Linnamägi ettepanek: „Panen ette sõjaministeeriumi eelarwes § 1 palgad suurendada 565.500 mk. võrra 5-le sõjawäewaimulikule tasumaksmiseks (à 8.700 mk. × 13). 5 = 565.500 mk.“ (Hääletatakse.) (A. Luur, krst.: Härra Gustawson, Teie tunnete kirja hästi, tõstke käsi üles.) Poolt on antud 19, vastu 22 häält, seega on ettepanek tagasi lükatud.

Panen hääletamisele sõjaministeeriumi eelarwe komisjoni poolt esitatud suurus, nimelt 1.120.730.600 marka. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on sõjaministeeriumi eelarwe II lugemisel vastu võetud.

Et haridusministeeriumi eelarwe osa aruandja kohal on, siis tuleb selle ministeeriumi eelarwe ettekandele ja arutamisele.

Eelarwe-komisjoni aruandja **H. Bauer**: Haridusministeeriumi eelarwe seisab koos 5 osast: keskasutus, majandus-, kooli-, kunsti-teaduse osakond, vähemusrahwuste sekretärid. Wõrrelles 1923 aastaga kujuneb siin järgmine pilt: 1923 a. oli korrallisi kulusid 551.556.000, erakorralisi 52.065.600 mk. Operatsiooni-

fondid 4.000.000 mk., kokku 607.641.000 mk. Wabariigi Walitsuse ettepanekul oli 1924 a. korrallisi kulusid 576.835.300 mk., erakorralisi 35.014.000 mk. ja operatsioonifondid 3.820.000 mk., kokku 615.669.300 mk. Eelarwe-komisjoni muutis selle summa järgmiselt: korrallisi kulusid 581.439.800 mk., erakorralisi — 39.976.000 mk., operatsioonifondid — 3.820.000 mk., kokku 625.235.800 mk. Nii siis eelarwe-komisjoni ettepanek korrallised, erakorralised kulud ja operatsioonifondid kokku võetud 9.566.500 mk. suurem, kui Wabariigi Walitsuse ettepanek 17.594.200 mk. suurem kui 1923 a. eelarwe — 3% võrra. — Kui meie ainult korrallise eelarwe võtame, siis oli see 1923 a. 551.556.000 mk., Wabariigi Walitsuse ettepanek 1924 a. 576.835.300 mk. Eelarwe-komisjoni ettepanek Riigikogule 581.439.800 mk.

Nii on eelarwe-komisjoni suurendanud Wabariigi Walitsuse korrallise eelarwe ettepaneku 8.690.100 mk. ja vähendanud 4.080.600 m. võrra, ülepea on siis eelarwe suurenenud Wabariigi Walitsuse ettepanekuga võrreldes 4.604.600 mk. võrra: suurenenud on hariduslikud kulud ja kultuuriline toetus kooli- ja kunsti-teaduse osakonnas, nimelt on siin ootamata juurde tulnud hoolekande kool ja üliõpilaste väljamaa stipendiumid on tõstetud rohkem kui enne kawatseti tõsta. Siis on kunsti-hariduse alal weel mõni kool toetust juurde saanud. Suurem osa suurendusi on ette võetud Wabariigi Walitsuse ettepanekul, kas wõi tema nõusolemisel.

Wõrreldes 1923 a. eelarwega on 1924 aasta korralline eelarwe suurenenud 29.883.800 marga võrra. See on 4½% võrra (loeb):

HARIDUSMINISTEERIUM.

Peatükk I.

Keskasutus.

§ 1. Palgad	2.808.200.—
§ 2. Ametsõitute tasu	370.000.—
§ 4. Esitus	40.000.—
§ 7. Juriidiline abi ja kohtukulud	160.000.—

Kokku peatükk I 3.378.200.—

Peatükk II.

Majandusosakond.

§ 1. Palgad	1.400.000.—
§ 2. Ametsõitute tasu	60.000.—

§ 3.	Arstiabi ja toetus	600.000.—
§ 5.	Ametnikkude ja teenijate warustus	43.500.—
§ 8.	Kantseleikulud	645.000.—
§ 9.	Majapidamine	352.600.—
§ 11.	Sõidu ja weoabinõud	268.000.—
§ 12.	Liikuw wara	60.000.—
§ 14.	Hoonete remont	30.700.—
§ 15.	Kultuuriline toetus	25.440.000.—
§ 90.	Segakulud	100.000.—

Kokku peatükk II 28.999.800.—

Peatükk III.

Kooliosakond.

§ 1.	Palgad	341.636.700.—
§ 2.	Ametsõitute tasu	897.700.—
§ 3.	Arstiabi ja toetus	475.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	323.600.—
§ 9.	Majapidamine	10.522.700.—
§ 10.	Wedu	36.000.—
§ 11.	Sõidu- ja weoabinõud	378.700.—
§ 12.	Liikuw wara	2.777.000.—
§ 14.	Hoonete remont	760.000.—
§ 15.	Kultuuriline toetus	6.383.000.—
§ 34.	Hariduslikud kulud	19.634.100.—
§ 35.	Õpetarbed ja wahendid	2.835.000.—
§ 44.	Autasud ja ergutusrahad	45.000.—
§ 90.	Segakulud	297.500.—

Kokku peatükk III 387.002.000.—

Peatükk IV.

Teaduse- ja kunstiosakond.

§ 1.	Palgad	85.790.800.—
§ 2.	Ametsõitute tasu	221.800.—
§ 3.	Arstiabi ja toetus	652.000.—
§ 8.	Kantseleikulud	3.304.800.—
§ 9.	Majapidamine	15.319.800.—
§ 10.	Wedu	300.000.—
§ 11.	Sõidu- ja weoabinõud	131.600.—
§ 12.	Liikuw wara	2.126.200.—
§ 13.	Materjaalide proovimised ja katsed ning tehniliste kawatsuste eeltööd	20.000.—
§ 14.	Hoonete remont	2.450.000.—
§ 15.	Kultuuriline toetus wariant	34.510.600.— (34.410.600.—)
§ 29.	Looduswarade uurimine	578.000.—
§ 34.	Hariduslikud kulud	90.600.—
§ 35.	Õpetarbed ja wahendid	3.150.000.—
§ 37.	Rahwuskultuuriliste wäärtuste kogumine ja korraldamine	2.030.000.—

§ 39.	Instituutide, kabinetide ja kliinikute ülewalpidamine	10.255.000.—
§ 90.	Segakulud	70.000.—
Kokku peatükk IV		161.001.200.—

Peatükk V.

Wähemusrahwuste sekretärid.

§ 1.	Palgad	947.400.—
§ 2.	Ametsõitute tasu	25.000.—
§ 9.	Majapidamine	86.200.—
Kokku peatükk V		1.058.600.—

Kokku haridusministeerium 581.439.800.—

Koosseisud.

HARIDUSMINISTEERIUM.

Keskasutus.

Juhatus ja kantselei.

Minister	1	36.000.—
Ministri abi	2	28.800.—
Haridusnõunik	3	21.600.—
Kantseleijuhataja	1	15.300.—
Sekretäär	1	8.700.—
Statistik	1	7.700.—
Registraator	1	5.800.—
Kantseleiametnik	1	5.000.—
Masinakirjutaja	5	5.000.—
Haridusnõunikkude sekretäär	1	8.700.—

Majandusosakond.

Juhataja	1	19.500.—
Juhataja abi	1	13.500.—
Sekretäär	1	8.700.—
Asjaajaja	1	5.800.—
Pearaamatupidaja	1	13.500.—
Raamatupidaja	1	7.700.—
Arweametnik	1	6.200.—
Arhitekt	1	13.500.—
Registraator	1	5.800.—
Käskjalg-uksehoidja	2	4.500.—

Kooliosakond.

Juhatus ja kantselei.

Juhataja	1	25.200.—
Juhataja abi	2	15.300.—
Sekretäär	1	8.700.—
Sekretääri abi	2	6.200.—
Registraator	1	5.800.—
Kantseleiametnik	1	5.300.—
Wanem haridusinstruktor	1	11.700.—
Haridusinstruktor	2	9.900.—

Tallinna õpetajate seminaar.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Inspektor	1		
Seminaari algkooli juhataja	1		
Asjaajaja	1		5.800.—

Tartu õpetajate seminaar.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Inspektor	1		
Seminaari algkooli juhataja	1		
Lasteaednikkude seminaari juhataja	1		
Asjaajaja	1		5.800.—

Wõru õpetajate seminaar.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Inspektor	1		
Seminaari algkooli juhataja	1		
Asjaajaja	1		5.800.—

Läänemaa õpetajate seminaar.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Inspektor	1		
Seminaari algkooli juhataja	1		
Asjaajaja	1		5.800.—

Rakvere õpetajate seminaar.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Inspektor	1		
Seminaari algkooli juhataja	1		
Asjaajaja	1		5.800.—

Petseri realgümnaasium.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Inspektor	1		
Asjaajaja	1		

Riigi kunsttööstuse kool.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Inspektor	1		
Asjaajaja	1		
Kantseleiametnik	1		5.000.—

Puu- ja rauatööstuse õppetöötuba Tallinnas.

Juhataja	1	13.500.—
Juhataja abi (tehniline juhataja)	1	9.900.—
Instruktor puutöö alal	4	8.700.—
Instruktor rauatöö alal	2	8.700.—
Raamatupidaja	1	7.700.—
Kantseleiametnik	1	4.600.—

Tallinna merikool.

Juhataja	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Asjaajaja	1		

Kuressaare merikool.

Juhataja	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Asjaajaja	1		

Käsmu merikool.

Juhataja	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Asjaajaja	1		

Riigi kurtummadekool.

Juhataja	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Juhataja abi	1		
Asjaajaja	1		5.800.—

Riigi hoolekandekool.

Juhataja	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järele.	
Asjaajaja	1		

Teaduse- ja kunstiosakond.

Juhatus ja kantselei.

Osakonna sekretäär	1	8.700.—
Muinsusasjade korraldaja	1	13.500.—
Asjaajaja	1	5.800.—

Tartu ülikool.

Ülikooliwalitsus ja õppejõud.

Professor	91	25.200.—
Dotsent	17	19.500.—
"	14	18.000.—
Prosektor, astronoom-observaator, õpetatud aednik ja eriainetate õpetaja	5	15.300.—
Lektor	9	8.700.—
Tegelik aiatöö ja mesilastepidamise õpetaja	1	7.700.—

Raamatukogu.

Raamatukogu juhataja	1	21.600.—
" hoidja	2	13.500.—
" noorem assistent	3	7.700.—
" kantseleiametnik	1	5.000.—
" "	2	4.800.—
" "	1	4.600.—
Raamatukogu käskjalguksehoidja	1	4.000.—
" käskjalg	1	4.000.—

Õigusteaduskond.

Teaduskonna noorem assistent	3	7.700.—
Teaduskonna seminaari korraldaja	1	4.600.—

Arstiteaduskond.			Talitaja	9	3.400.—
Kantseleiametnik	1	5.000.—	Uksehoidja	1	4.000.—
Käskjalg	1	4.000.—	Teenija (tööline lõikamise juures ja laboratooriumis)	1	3.700.—
Sisehaiguste kliinik.			Hospital-sisehaiguste kliinik.		
Assistent wanem	1	9.900.—	Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	2	7.700.—	„ noorem	2	7.700.—
Ülewaataja (wanem õde)	1	5.300.—	Ülewaataja (ühine närwikliinikuga)	1	5.300.—
Perenaine	1	4.600.—	Halastajaõde	5	4.800.—
Halastajaõde	2	4.800.—	Masseerija (ühine närwikliinikuga)	1	4.500.—
Sanitäär I j.	1	4.500.—	Sanitäär I j.	2	4.500.—
„ II j.	1	4.000.—	„ II j.	3	4.000.—
Põetaja II j.	4	3.700.—	Põetaja I j.	3	4.000.—
Talitaja	4	3.400.—	„ II j.	3	3.700.—
Uksehoidja	1	4.000.—	Talitaja	6	3.400.—
Keetja	1	3.700.—	Uksehoidja (ühine närwikliinikuga)	1	4.000.—
Haawakliinik.			Teenija (tööline ambulatooriumis ja laboratooriumis)	1	3.700.—
Assistent wanem	1	9.900.—	Närwikliinik.		
„ noorem	3	7.700.—	Assistent wanem	1	9.900.—
Ülewaataja	1	5.300.—	„ noorem	2	7.700.—
Perenaine	1	4.600.—	Halastajaõde	2	4.800.—
Halastajaõde	3	4.800.—	Põetaja I j.	1	4.000.—
Masseerija	1	4.500.—	„ II j.	2	3.700.—
Sanitäär I j.	1	4.500.—	Sanitäär I j.	1	4.500.—
„ II j.	3	4.000.—	„ II j.	1	4.000.—
Põetaja I j.	2	4.000.—	Talitaja	3	3.400.—
„ II j.	8	3.700.—	Hospital-kliinikute majandusosakond.		
Talitaja	5	3.400.—	Majandusinspektor	1	6.800.—
Uksehoidja	1	4.000.—	Kantseleiametnik	2	4.800.—
Keetja	1	3.700.—	Perenaine	1	4.600.—
Köögiteenija	3	3.400.—	Perenaise abi	1	4.500.—
Naistekliinik.			Köögiteenija	5	3.400.—
Assistent wanem	1	9.900.—	Käskjalg	1	4.000.—
„ noorem	3	7.700.—	Keetja	1	3.700.—
Röntgenoloog	1	9.900.—	Waimuhaigete kliinik.		
Ülewaataja	1	5.300.—	Assistent wanem	1	9.900.—
Ämmaemand wanem	1	4.800.—	„ noorem	3	7.700.—
Ämmaemand noorem	1	4.600.—	Ülewaataja	1	5.300.—
Halastajaõde	2	4.800.—	Perenaine	1	4.500.—
Perenaine	1	4.600.—	Halastajaõde	1	4.800.—
Põetaja II j.	1	3.700.—	Põetaja I j.	5	4.000.—
Talitaja	6	3.400.—	„ II j.	17	3.700.—
Uksehoidja	1	4.000.—	Talitaja	5	3.400.—
Keetja	1	3.700.—	Uksehoidja	1	4.000.—
Hosp. haawakliinik.			Keetja	2	3.700.—
Assistent wanem	1	9.900.—	Silmakliinik.		
„ noorem	2	7.700.—	Assistent wanem	1	9.900.—
Ülewaataja (wanem õde)	1	5.300.—	„ noorem	1	7.700.—
Halastajaõde	7	4.800.—			
Masseerija	1	4.500.—			
Sanitäär I j.	3	4.500.—			
„ II j.	4	4.000.—			
Põetaja I j.	4	4.000.—			
„ II j.	5	3.700.—			

Perenaine	1	4.600.—
Halastajaõde	1	4.800.—
Talitaja	3	3.400.—
Keetja	1	3.700.—

Lastekliinik.

Assistent wanem	1	9.900.—
Halastajaõde	1	4.800.—
Perenaine	1	4.600.—
Põetaja	6	3.700.—
Keetja	1	3.700.—
Teenija	2	3.700.—

Naha- ja suguhaiguste polikliinik.

Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	1	7.700.—
Käskjalg-uksehoidja	1	4.000.—

Sisehaiguste polikliinik.

Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	1	7.700.—
Käskjalg-uksehoidja	1	4.000.—

Hambahaiguste polikliinik.

Hambatehnik	1	13.500.—
Kõrwa-, nina-, ja kurguhaiguste polikliinik.		
Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg-uksehoidja	1	4.000.—

Rohuteaduse instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	1	7.700.—
Käskjalg-uksehoidja	1	4.000.—

Anatoomia instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	1	7.700.—
Präparaator	1	5.000.—
Käskjalg	1	4.000.—

Histoloogia instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg	1	4.000.—

Operatsiooni-hirurgia kabinett.

Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg wanem	1	4.500.—

Patoloogia instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	1	7.700.—
Wanem käskjalg	1	4.500.—

Hügieeni instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	1	7.700.—
Käskjalg	1	4.000.—

Bakterioloogia kabinett.

Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg-teenija	1	4.000.—

Kohtulik arstiteaduse instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg	1	4.000.—

Füsioloogia instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg wanem	1	4.500.—

Füsioloogilise keemia instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
-----------------	---	---------

Farmakoloogia instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg	1	4.000.—

Ülikooli apteek.

Apteegijuhataja	1	13.500.—
Apteegijuhataja abi	1	7.700.—
Käskjalg	1	4.000.—

Filosoofia teaduskond.

Teaduskonna seminaar.

Seminaari korraldaja	1	4.600.—
----------------------	---	---------

Klassilise muinsusteaduse instituut.

Käskjalg	1	4.000.—
----------	---	---------

Arheoloogia kabinett.

Konserwaator	1	4.600.—
--------------	---	---------

Matemaatika-loodusteaduskond.

Botaanika instituut.

Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	1	7.700.—
Ülemaednik	1	5.300.—
Aednik	1	4.500.—
Käskjalg	1	4.000.—

Taimefüsioloogia laboratoorium.

Assistent noorem	1	7.700.—
Käskjalg	1	4.000.—

Zooloogia instituut ja muuseum.

Assistent wanem	1	9.900.—
„ noorem	1	7.700.—
Präparaator	1	5.000.—
Konserwaator	1	9.900.—
Käskjalg wanem	1	4.500.—
Käskjalg	1	4.000.—

Keemia instituut.

Assistent wanem	2	9.900.—
„ noorem	3	7.700.—

Laborant-tehnik	1	4.800.—	Wäikeste loomade kliinik ja sünnitusabi kabinett.		
Käskjalg wanem	1	4.500.—	Assistent noorem	1	7.700.—
Tehnoloogia laboratoorium.			Käskjalg-loomadetalitaja	1	4.000.—
Assistent wanem	1	9.900.—	Sisehaiguste kliinik ja diagnostika kabinett.		
„ noorem	1	7.700.—	Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg wanem	1	4.500.—	Käskjalg-loomadetalitaja	1	4.000.—
Matemaatika ja mehaanika instituut.			Bakterioloogia jaam.		
Assistent wanem	1	9.900.—	Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg-uksehoidja	1	4.000.—	Siniseristi õde	1	4.800.—
Meteoroloogia obserwatoorium.			Käskjalg-teenija	1	4.000.—
Meteoroloogia keskasutuse juhataja			Piimaasjanduse laboratoorium.		
Assistent wanem	1	13.500.—	Assistent noorem	1	7.700.—
Inspektor	1	9.900.—	Käskjalg	1	4.000.—
Teaduslik ametnik	1	9.900.—	Anatoomia kabinett.		
Kantseleiametnik	1	5.000.—	Assistent wanem	1	9.900.—
„	1	4.800.—	Käskjalg	1	4.000.—
Sünoptik	2	9.900.—	Patoloogiline anatoomia kabinett.		
Waatileja	2	4.600.—	Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg	1	4.000.—	Käskjalg	1	4.000.—
Tallinna abijaama juhataja	1	9.900.—	Üldise teraapia ja farmakoloogia kabinett.		
Tähetorn.			Assistent noorem	1	7.700.—
Assistent wanem	1	9.900.—	Käskjalg	1	4.000.—
„ noorem	1	7.700.—	Zoohügieeni ja loomatoitmise kabinett.		
Wanem käskjalg-uksehoidja	1	4.500.—	Assistent noorem	1	7.700.—
Füüsika instituut.			Käskjalg	1	4.000.—
Assistent wanem	1	9.900.—	Õppesepikoda ja hobusekasvatuse ning exterieuri kabinett.		
„ noorem	1	7.700.—	Sepp-tehnik	1	5.300.—
Käskjalg wanem	1	4.500.—	Sepp	1	4.800.—
Käskjalg	1	4.000.—	Põllumajandusteaduskond.		
Mineraloogia kabinett.			Taimekasvatuse kabinett.		
Assistent wanem	1	9.900.—	Assistent noorem	1	7.700.—
Käskjalg	1	4.000.—	Käskjalg	1	4.000.—
Geograafia kabinett.			Loomakasvatuse kabinett.		
Assistent wanem	1	9.900.—	Assistent wanem	1	9.900.—
Geoloogia kabinett.			Käskjalg	1	4.000.—
Assistent wanem	1	9.900.—	Mullateaduse ja agrikultuurilise keemia kabinett.		
Käskjalg	1	4.000.—	Assistent wanem	1	9.900.—
Loomaarstiteaduskond.			Käskjalg	1	4.000.—
Haawakliinik ja operatsiooni-hirurgia kabinett.			Metsakasvatuse kabinett.		
Assistent wanem	1	9.900.—	Assistent noorem	1	7.700.—
„ noorem	1	7.700.—			
Käskjalg-loomadetalitaja	2	4.000.—			

Metsakorralduse kabinett.		
Assistent wanem	1	9.900.—

Metsakasutuse kabinett.

Käskjalg (ühine metsakasutuse, -korralduse ja -kasutuse kabinettidel)	2	4.000.—
---	---	---------

Tegeliku zoologia kabinett.

Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg wanem	1	4.500.—
Assistent noorem	1	7.700.—

Kultuurtehnika ja geodeesia kabinett.

Assistent wanem	1	9.900.—
Käskjalg	1	4.000.—

Piimaasjanduse kabinett.

Assistent noorem	1	7.700.—
Käskjalg	1	4.000.—

Ülikooli walitsuse kantselei.

Ülikooli sekretäär	1	15.300.—
Sekretääri abi	2	6.800.—
Registraator	1	5.800.—
Kantseleiametnik	3	5.000.—
"	5	4.800.—
Käskjalg wanem	1	4.500.—
" noorem	1	4.000.—
Pearaamatupidaja	1	11.700.—
" abi	1	6.200.—
Asjaajaja	1	5.000.—
Laekahoidja	1	7.700.—

Teaduskonna kantselei.

Wanem kantseleiametnik	1	5.300.—
Kantseleiametnik	1	4.800.—
"	1	4.600.—
Käskjalg	3	4.000.—

Ülikooli majandusosakond.

Juhataja	1	15.300.—
Sekretäär	1	11.700.—
Sekretääri abi	1	6.800.—
Ülikooli eksekutoor	1	6.800.—
Wanem kantseleiametnik	1	5.300.—
Kantseleiametnik	1	5.000.—
Ülikooli arhitekt	1	6.200.—
Pesukoja juhataja	1	4.800.—
Uksehoidja peahoones	1	4.500.—
Käskjalg	1	4.000.—

Loomaarstiteaduskonna kantselei.

Kantseleiametnik	1	5.000.—
"	1	4.600.—

Raamatukogu korraldaja	1	3.200.—
Käskjalg	1	4.000.—
Uksehoidja	1	4.000.—

Tallinna tehnikum.

Tehnikumi juhatus ja õppejõud.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järel.
Inspektor	1	
Osakonna juhataja (dekaan)	10	
Õppejõud	65	

Tehnikumi ametnikud ja teenijad.

Kogude ja laboratooriumide hoidja	1	7.700.—
Kogude ja laboratooriumide hoidja	1	6.800.—
Sekretäär	1	7.700.—
Asjaajaja	1	5.800.—
Kantseleiametnik	1	5.000.—
Mehaanik wanem	1	9.900.—
Mehaanik-laborant	1	7.700.—
Käskjalg	1	4.500.—
Käskjalg	3	4.000.—
Riiehooldja	4	3.700.—

Tallinna tehnika ja ehitustehnika gümnaasium.

Direktor	1	} Palk õpetajate palgaseaduse järel.
Kantseleiametnik	1	

Riigi keskarhiiv.

Juhataja	1	21.600.—
" abi	1	18.000.—
Osakonna juhataja	2	11.700.—
Sekretäär	1	7.700.—
Assistent wanem	1	9.900.—
Keskarhiivi ametnik	4	5.500.—
Kantseleiametnik	1	5.000.—
Raamatuköitja	1	5.000.—
Käskjalg	1	4.000.—

Wähemusrahwuste sekretäärid.

Wene rahwussekretäär	1	18.000.—
Saksa rahwussekretäär	1	18.000.—
Rootsi rahwussekretäär	1	18.000.—
Rahwussekretääri asjaajaja	3	5.800.—

J. Luur (krst.): Ma teen Riigikogule ühe ettepaneku haridusministeeriumi eelarwes ja nimelt teen järgmise ettepaneku: ministeeriumi korraliste kulude peatükk IV § 15 kultuurilisest toetussummast — 34.510.600 marka — määrata Narwa Eesti teatritele ja nimelt Narwa „Wõitleja“ teatrile ja Narwa Eesti teatriseltsile kummagile 150.000 marka. Kokku 300.000 marka. (W a h e l h ü ü e.) Ei, ei, seesama

summa, mis siin on. Siin on öeldud: Narwa Eesti teatritele 300.000 marka, sellest Narwa Eesti seltsi teatritele 200.000 marka. Kõigepealt ma tahaksin tähendada lugupeetud Riigikogu liigetele, et niisugust teatrit Narwas üldse ei ole, — Narwa linn ei tunne Narwa Eesti seltsi teatrit, waid Narwa linn tunneb Narwa Eesti teatriseltsi, mis juriidiline isik on ja mis ainult töötab Narwa Eesti seltsi ruumides.

Asjalugu on selles, et selles eelarwes on ette nähtud Narwa Eesti teatriseltsile 200.000 marka, kuna teised teatrid, nimelt „Wõitleja“ teatritele on määratud 100.000 marka. Minu arusaamise järele ei ole siin õieti talitatud ja igatahes õigus nõuab seda, et mõlemale teatritele see summa pooleks jaotataks. Narwa „Wõitleja“ teater on wiimase kahe aasta jooksul suuri edusamme teinud. Ta on wormeerinud enesele palgalise näitetrupi, mis koosneb ligikaudu 70—80 inimesest, kellest palgalisi on 30 inimest, kes kindla kuu-palga saavad, ja palkadeks maksetakse seal wälja iga kuu wäga suur summa. Et Narwa „Wõitleja“ teater seda wäärt on, et teda toetada ühetaoliselt Narwa Eesti teatriseltsiga, see on juba järeldatav sellest, et Narwa „Wõitleja“ teater, on, nagu ma juba ütlesin, wäga suuri edusamme teinud. „Wõitleja“ teatris käib rahwast wäga palju alati koos. „Wõitleja“ teater on korraldanud nõndanimetatud maksuta rahwaetendusi, kus ainult riietehoiu pileti lunastamisest sisse pääseti. Nüüd on sellest juba kõrwale mindud ja praegu rahwaetendusi korraldatakse seal 10- ja 15-margalise sissepääsu-tähe lunastamise eest. Ma pean tähendama seda, et Narwa teised seltsid, isegi kinod on selles mõttes Narwa „Wõitleja“ teatritele järele aimama hakanud ja on ka maksuta rahwaetendused sisse seadnud ja nendest maksuta rahwaetendustest on üle mindud rahwaetendustele, mida antakse 10-, 15- wõi 20-margalise pileti lunastamise eest. Narwa „Wõitleja“ on niiwõrd arenenud, et ta kahe wiimase aasta jooksul on suutnud juba lawastada niisuguseid näidendid, nagu „Quo vadis?“, mis kõigile tuttaw on. Siis operetta on ta suutnud ette kandma hakata, ütlemes seal „Kewade õhk“, „Ringi ümber armastuse“, mis nõuab juba wäga suurt tööd, wäga soliidseid jõudusid, wäga palju ettevalmistust. Ja ma pean ütlemas, et need inimesed ei ole sugugi loiud, waid ohwerdavad oma tahtmist ja jõudu Narwa seltskonnale; inimesed tulewad kokku

juba õhtu kella 7-ks, tehakse proowisid ja töötatakse kunni kella 12-ni — üheni öösel ja täidetakse oma kohust, nii nagu parema arusaamise järele sellest aru saadakse. Ja Narwa „Wõitleja“ on just wiimasel ajal niisuguseks kohaks muutunud, kus töötab weel praegu rahwaülikool, kus inimesed käiwad ka wäga suurel arwul pühapäewiti ja laupäewiti koos, äripäewiti wõib alati seal näha, kuidas elu seal keeb, nagu sipelgapesas. Ei ole ruumi enam olemas seltskonna tööks, mis seal tehakse. Narwa „Wõitleja“, ma pean tähendama, on kujunenud wälja niisuguseks asutuseks, kuhu tõepoolest, nii öelda, rahwas sõna tõsisel mõttes kokku tuleb, et enesele kainet meelelahutust ja lõbu muretseda. Seal ei ole mingisugust kauplemist alkohooliliste jookidega, seal ei tehta mingisuguseid protokolle, seal ei ole lärmitsemist, waid selles mõttes wõib seda seltsi soowitada just rahwale sõna tõsisel mõttes, et ta wõiks siia kokku tulla ja kainet lõbu ja meelelahutust leida.

Minu arusaamise järele, kui Riigikogu peaks tagasi lükkama selle õiglase jaotuse 300.000 marka kumbagile seltsile pooleks, siis minu arusaamise järele tema küll õieti ei talita. Mina mõtlen, et Narwa „Wõitleja“ nimi on nii tuttaw rahwale, tema nime wõib leida ajakirjanduses, peaaegu igapäew, meie suuremates lehtedes antakse tema üle informatsiooni. Ja kui arwesse wõtta weel seda, et Narwa on piiriäärne linn, kus tuleb wõistelda teiste kultuuridega, siis mina mõtlen, et Riigikogu saab minuga nõus olema ja seda toetust jagama nõnda pooleks, et kumbki pool ei wõiks teise wastu kadest tunda.

Teen ettepaneku seda summat — 300.000 marka, mis peatükk IV § 15 all sisse wõetud, jagada pooleks, kumbagile teatritele 150.000 marka.

M. Martna (sd.): Austatud Riigikogu liikmed! Ma tahtsin kahte asja lühidalt puudutada. Meie oleme haridusministeeriumi eelarwe juurde jõudnud, ja ma arwan, et terwel Riigikogul oleks soow olnud sel puhul uue haridusministri poliitika sihtjooni tundma õppida. Meie kuulsime täna küll walitsuse deklaratsiooni ja see anti meile ka kätte, aga see, mis siin deklaratsioonis öeldud, on nii lühidalt wäljendatud, et selle all õieti wäga palju wõi ka õige wähe mõista wõib. Aga haridusministeeriumi eelarwe juures, nagu ka iga teise eelarwe juures, oleks härra minister ikkagi wõimalust

tarwitada wõinud ja tarwitama pidanud, et oma kawatsustest ja oma plaanidest ülewaadet, pilti anda. Kuna meil aga neljapäewal walitsuse deklaratsiooni üle läbirääkimised tulewad, siis on see ka sel puhul wõimalik, aga minu arwates oleks palju loomulikum olnud, kui minister oleks sõna wõtnud, kus meie tema ministeeriumi eelarwe juurde asusime. Wõiks ju sellega wabandada, et härra minister selle eelarwe ja tema üksikasjadega weel küllalt tuttaw ei ole, aga see ei takistaks, ja ei oleks tarwitsenud takistada üldiselt sihte wõi perspektiive awada selle tegewuse üle, mis härra minister mõtleb teha. Walitsuse deklaratsioonis on lõpulauses öeldud: „Rahwahääletamise tagajärgedele wastawalt tuleb usuõpetus wabatahtliku õpeainena samawääriliselt käsitada, kui iga teine õpeaine, usaldades selle õpetamise tarwilikult ettewalmistatud õpejõu kätte.“ Mul ei ole midagi selle wastu, et härra minister selle peale erilist rõhku tahab panna, aga kui siin deklaratsioonis seda eriti rõhutatakse, siis peab seda ka eriti rõhutatult wõtma, ja siis tekib niisugune küsimine, kas on wast see wiimane osa peasi, mille peale härra minister rõhku mõtleb panna, — wast kuuleme seda neljapäewal.

Teine asi, mida ma siin meelde tuledata tahtsin, on kultuuriline toetus käsitöökoolidele ja kunsttööstuskoolile, nagu tema ametlik nimetus on. Nende asjade peale tulen mina sellepärast tagasi, et minu mõtted on eelarwe-kommisjonis nõnda käänatult ja wäänatult ajalehtedesse edasi antud, et ma sellest nõnda mõida minna ei wõi.

(Koosolekut hakkab juhutama esimees

J. Tõnisson.)

Kes meie käsitöölise õppimist ja hariduslikku edasikäiku wähegi on jälginud, see peab tunnistama, et seda tsunftide ja nende järeltulijate käsitöölise seltside hooleks jättes meie käsitöölise oskus ja haridus mitte sel kombel kindlustatud ei oleks ja sellepärast pean mina tunnistama, et haridusministeeriumi kawatsus wõi ettewõtte käsitöökoolisid asutada, täiesti ajakohane on ja et seda kiitma peab. Selle järele otsustades, nagu Tallinna haridusministeeriumi puu- ja metallitöökool on, peab ütleva, et sel teel käsitöö edenemisele hea alus on pandud. Ma lähen kaugemale, ja ütlen, et töö õpetamine ja õppimine selles koolis — mul pole wõimalik olnud wastawaid koole teistes linnades näha — nii korraldatud on, et

noored inimesed, kes seal õpiwad, et neil on parem õppimise wõimalus, kui see omal ajal ja ka praegu käsitöömeistrite juures oli ja on. Siin koolis on õpitöö nõnda korraldatud, et õpilased päewas wiis tundi tööd teewad ja iga pärastlõunat kolm tundi teoreetilist õppust klassis saawad. Nii hästi ei tea mina kuskil käsitöölise õpetamist korraldatud olewat. Neid töid waadeldes ja hinnates, mis siin on tehtud, peab ütleva, et need noored inimesed hoopis põhjalikumalt ja hoopis asjalikumalt töö ära õpiwad, kui endiste meistrite juures. Eriti peab rõhutama seda, et siin ilulise, maitselise külje peale suuremat rõhku pannakse ja ka wõimalik panna on, kui meistrite juures, sest siin on wõimalik tööõpetamist inimeste kätte usaldada, kes selles asjas suurema oskuse ja tundmisega on, kui harilikud käsitöömeistrid seda olla wõisid. Ma ei taha sellega neile sugugi haiget teha, kuid kindel on, et meie käsitöömeistrid selles asjas 20 ja isegi kümme aastaid tagasi wäga madalal seisid. Wõtame näite Tartust. Kui sa seal kuhugi tuppa läksid, silmad kinni panid ja mööblit käega katsusid, siis wõisid juba öelda, kelle juurest see mööbel oli, see oli nii shablooniline ja maitsetu töö. Aga niisuguses koolis, nagu haridusministeeriumi puu- ja rauatöökool siin Tallinnas on, on asi selle poolest palju parem, see on praeguse korralduse juures. Noored inimesed õpiwad seal töid sedawiisi tegema, et nad tehniliselt nii kaugele on jõudnud, et nad töid walmistades, ka sellekohased joonistused ise teewad ja stiili anda oskawad. See on igatahes suur samm edasi, ja mina rõhutan seda, et meie haridusministeerium selles suunas mitte weel küllalt teha ei suuda, see on, mina tahaksin, et tal selleks rohkem jõudu jätkuks, ning selles suunas koolide rohkema asutamise poolt kaugemale wõiks minna. See on tarwilik, sest kartma peab, et kuigi need koolid üksikutes linnades head tööd teewad, et nad ometi tarwilikku käsitöölise juurdekaswu ja juurdeõpetamist teostada ei suuda. Kui meie praegu mõne käsitöömeistriga kõneleme, siis kuuleme, ja see on wastuwaidlemata tõsi, et noored inimesed meistrite juures nüüd enam õppida ei taha, ja et see õppimine ning terwe käsitöökorraldus, nii rappenud ja nõrgale alusele on jõudnud, et asi nii jääda ei wõi. Sellepärast tuleb terwitada, et haridusministeerium nende koolide awamise oma kätte on wõtnud. Aga sellel asjal on ka

oma teine külg, mis mitte selge ei ole. Tulewikus ja ka praegu peaksid walit-suse orgaanid ja riiklikud asutused selle peale mõtlema, et nad käsitöölisi toetaksid, mitte ainult neid, kes koolidest välja tulewad, waid ka neid, kes juba olemas on ja kes oma töökodades tööd teewad, sest muidu käsitööd edendada ei wõi. Senni on meil, kahjuks, see joon walit-senud, et me, kui siia wõi teistesse ruumi-desse waatame, siis ei leia meie ühtegi asjakest, mis käsitöölise juures tellitud oleks, waid siin on kõik wabrikutöö. Kahtlemata tuleb ka wabrikutööstust edendada ja toetada, aga meie ei tohi selle juures käsitööd ja käsitöölisi unustada. Mina selles asjas enam midagi muud öelda ei taha, aga ma ütleksin weel paar sõna meie riikliku kunstkäsitöökooli kohta. Need seletused, mis härra Kiiwet eelarwe-komisjonis selle kohta andis, olid mulle nii wastuwõetawad, et mina selle riikliku kunstkäsitööstuskooli ole-masolemise tähtsuse juures sugugi ei kahtle, ja need mõtted, mis mulle sel korral suhu pandi, olid täiesti ebaõiged. Mina arwustasin seda kooli sellepärast, et mulle selle kooli sihid mitte küllalt teada ei olnud. Aga kui härra Kiiwet eel-arwe-komisjonis seletust andis, mis selle kooliga tahetakse kätte saada, siis jäi ainult üle arwustada, et sellele koolile alus liig wara oli pandud, aastate eest, kus sellel koolil küllalt õpilasi ei wõinud olla. Aga et see kool weneajast pärit oli, siis wõis ka sellega leppida. Mina tahan seda rõhutada, et neid põhimõtteid ja siht-jooni silmas pidades, mis eelarwe-kom-misjonis härra Kiiwet'i poolt ette toodi, wõib ka riikliku kunstkäsitöökooliga üsna rahul olla ja mina awaldan lootust, et har-idusministeerium selles sihis edasi min-nes mitte wäärsamme ei astu, waid et ta niiwiisi meie käsitöö tõstmiseks kaasa aitab.

L. Raudkepp (krst.): Austatud Riigikogu liikmed! Haridusministeeriumile ei wõi seda tunnistamist mitteandmata jätta, et tema aastate jooksul kõigepa-rema tahtmise ja püüdmisega on tahtnud meie haridust edasi wiia. Ma ei wõta sõna ettepanekute asjus, mis puutuwad eelarwesse ja tema summadesse, waid mina juhiksin tähelpanu mõne raskuse peale, mida haridusministeeriumis tun-takse, ja mida Riigikogus, wõib olla, mitte täiel määral ei tunta; ometi peame meie seadusandlikus kogus neid raskusi tund-

ma, mis haridusministeeriumil on, sest haridusministeerium on ainus ministeer-ium, kel nii suur kokkupuutumine on rahwaga. Wõib öelda, et sellest minis-teeriumist käib terwe rahwas läbi, mida ühegi muu ministeeriumi kohta öelda ei wõi. Sellepärast ei ole tähtsuseta, kuidas selle ministeeriumi korraldused läbi wiiakse ja mis laadi need korraldused on, sest neil korraldustel wõiwad ka omad puudused olla. See ei tähenda weel mitte, et nad kasuta oleksid, aga need puudused, mis aja jooksul töö juures ilmsiks tule-wad, nemad annawad võimaluse tulewi-kus neist mööda minna ja neid mitte enam sisse lasta töösse ja töökawasse.

Mis aga puutub algkoolidesse, siis on mõne aasta jooksul meie algkoolidele kindel alus pandud, nad peaaegu täielikult välja kujunenud, aga nüüd, mõne aasta pärast, tulewad ka wead ilmsiks ja nende wägede hulka kuuluks algkoolides ka see asjaolu, et mõned kawad neis on liiga koormatud, iseäranis wõib seda nimetada loodusloo ja muusikateooria õpetuse kohta, missugustest õpeainetest õige palju ja liiga paljugi tahetakse läbi wõtta. Ise-äranis keskkoolide kawa awaldab mulje, et siin on tahtnud eriala tundjad tingi-mata oma õpeainest õige palju kawas läbi wiia. Meie teame, et uuemal ajal püü-takse selle poole, et mitte rohkuse mõttes palju pakkuda koolides, waid selles mõt-tes rohkem pakkuda, et sisu oleks süga-wam ja et sisul oleks wõimalikult suur hariw mõju — „non multa, sed multum“. Igatahes on siin algkooli kawas — see käib ka keskkoolide kohta — loodusloos ja muusikateoorias selle wastu eksitud. Suuremal määral wõiks seda öelda kesk-kooli kohta. Keelteküsimus on siin tähtis. Isegi Eesti keele kohta tuleb häält kuulda-wale, et materjaal olewat liig suur. Kuid sellega ehk wõiks leppida, aga näiteks Inglis ja Saksa keele kohta wõiks öelda, et siin kirjanduslooline orientatsioon liig suur on. Uuem aeg esitab meile uusi nõudeid. Igatahes peaksid meie kesk-kooli õpilased wõivad keeled ära õppima nii, et nemad wõiksid aru saada, näiteks, arutustest, mis ajalõhede weergudel ilmuwad, kuna õpekawad seda tähele ei pane, et tuleb niisuguseid lugemistükke lu-geda, kus rahwa praegust elu ja olu tähele pannakse. Kuigi meie niisuguseid luge-mistükke lugemiskust leiame, siis on nad wananenud ja praeguse elu wärskus ei ulatagi klassi, sinna, kus Saksa wõi Ing-lise keelt õpetatakse. Inglise keele kawa

kohta on mulle kinnitatud, et seal tulewad kirjanikud ette, kelle keel kirjandusajalooliselt ehk huwitaw on, aga nüüd mitte kasulik ei ole selleks, et keelt praktiliselt ära õppida. Näiteks ka Saksa keele kawas on Ebers nimetatud, kellel tõesti praktilist wäärtust ei ole. (M. Martna, sd.: Ebers, wõi Ewers?) Ebers! Seal ei ole isegi ette nähtud, et tutwustaks õpilasi raamatuga wõi vähemalt ühe wäikese osaga, kus, ütleme, Saksa teadusmees esineb oma arutustega. Igatahes on kirjandus-ajalooline orientatsioon keelte kawades ühekülgne ja ei wasta meie praktilise elu nõuetele küllalt. Siis, läinud õpeaastal, wajutas ülikool elektrinupu peale, kui seda piltlikult niiviisi öelda, ja anti märku, et näiteks Saksa keeles ei ole abituriendid külluseni rahuldawalt ette walmistatud. Selle wastu ei wõi midagi olla, kui ülikool tähelpanu juhib nõrkade külgede peale meie koolis, aga kui nüüd äkki tuli üsna kindel nõudmine, mis on hoiatuseks õpilastele, see on ülekohus. Siin wõin ma tsiteerida selle koha. — Ma eksisin, see ei käi just mitte Saksa keele kohta, waid käib ka teiste ainete kohta. — „Õpilastele, kes ei ole õppinud ainet wõi aine osa õppekawa ulatuses, ei wõi kooli lõputunnistust anda.“ Miks siis wastutus lükatakse õpilaste peale, kuna ometi wastutaw oleks siin kool ja isegi ministerium. Ega õpilane wiimanen tsitron ei ole, kellest tuleb mahla wälja pressida. Umbes sama sõnadega oli ka ära tähendatud, et kui keegi täielikult Saksa keelt ei walda, siis ei wõi temale lõputunnistust wälja anda. Oleks huwitaw, missugused andmed haridusministeriumil selle kohta olemas on, kui suur protsendi osa keskkoolilõpetajatest ülikooli üle läheb. Kui see enamus on, siis wõiks arwesse wõtta ülikooli soowiawaldust Saksa keele kohta, aga kui see protsent mitte enamust ei moodusta, siis on küsitaw, kas nii ruttu ja nii kategooriliselt wõiks reageerida ülikooli nõudmise peale, millest õpilased teatud rahutusse satuwad, neile ei antawat mitte lõputunnistust, kui nad keelt täielikult ei walda. Igatahes arwan, et meil tuleb hoiduda niisugustest järsudest korraldustest, kuna ometi olusid ei kergendata, et nendele suurematele nõudmistele, eriti keelte alal, wõiks wastu tulla ja neid täita.

Huwitaw on näiteks weel see asjaolu, et õppekawasid tahetakse kontsentreerida, koondada ja selle tõttu on niisugune lugu juhtunud, et keskkooli teises klassis

maadeteaduse kursus lõpeb ühes kosmograafiaga, kuna ometi kosmograafiat nõutawal kujul siin läbi wõtta ei saa mateemaatika teadmiste puudumisel. Ladina keel, kui wabatahtlik keel, on õige suure tunniarwuga esitatud ja ta läheks ka liiga koormawaks. Ma ei taha siin erilisi etteheiteid haridusministeriumile teha. Tahtsin ainult selle peale tähelpanu juhtida, et raskus seisab selles, miks meie keskkooli õppewältus wiie, aga mitte kuueaastane ei ole. Haridusministerium teab seda hästi, aga ka rahwa esituskogu peab seda endale uuesti meelde tuletada laskma. Kui meie keskkooli kursus on wiieaastane, siis on wäga raske seda materjaali sinna ära mahutada, mida nõutakse Lääne-Euroopa mõõdupuuga. See küsimus läheb ikkagi terawamaks, nimelt, kas ei tuleks wiieaastase kursuse asemel kuueaastane kursus wõtta. Nende kogemuste järele, mis mul keskkooli töös on olemas, wõiksin öelda, et wõiksime kuue aasta jooksul wäga hästi läbi wõtta keskkooli kawa nii nagu see Lääne-Euroopas tarwitusel on. Edasi huwitaks rahwaesitust igatahes seminaaride küsimus. See asi on juba käima pandud ja on kawatsusi olemas selle kohta, et seminaaride asemel wõiks awada iseäralikka pedagoogilisi õppeasutusi, kuhu wastu wõetakse ainult keskkoolilõpetajaid. Mina ei hakka siin iseäranis poolt ega wastu rääkima. Üks asi aga huwitaks mind iseäranis: kui ülikoolil on wõimalus saata, komandeerida wäljamaale isikuid, siis peaks haridusministeriumil wõimalik olema saata wäljamaale isikuid, kes huwitatud on sellest, kuidas pedagoogilist tööd teha tuleks pedagoogilistes seminaarides wõi pedagoogilistes lütsseumides, institutides wõi kuidas neid nimetada; sest ei wõi ju tunnistada, et kui keegi on ülikooli lõpetanud wõi temal 4, 5 aastane praktika on, et ta sellega on täiesti wäljaarenenud pedagoog. Nende isikute wäljamaale saatmiseks peaks sellepärast tingimata wõimalus ja just wajadus olema, sest ma leian, et seda wajadust ei tunta. Need wäljamaale komandeeritud pedagoogid uuriksid kõiki korraldusi ja uudiseid pedaloogia alal. — See on uuem, laiem mõiste — et siis olla juhatajaks-lektoriks pedagoogika nõukogus, et esineda referaatidega ja sellega kaasa aidata, et pedagoogiline arusaamine, pedagoogiline oskus meil just pedagoogiliste asutuste kauda suureneks ja et siis kujuneks meil tubli koolilõpetajate kooseis algkooli jaoks, et meil haridus-

tööd suureneksid, sest ikka kuulduv hääli ja põhjendusi, et see nimetatud õpetajate koosseis ajakõrgusel ei seisa. Peaasutus, mis siin selleks kaasa võib aidata, et rahwaharidust võiks tõsta, on ikkagi pedagoogilised õpeasutused, kas wõi seminariid wõi, nagu kawatsetud on, instituudid ehk lütseumid. Weel üks külg, mis tähelepanuwääriline, ja see oleks kaswatuslik külg. Waatasin täna, kuidas Saksamaal selle peale waadatakse. Seal on põhiseaduses terve paragrahw selle kohta olemas, mis nõuab, et koolides kõlblist haridust, riigiustawat meelsust, isiklikku ja kutselist tublidust kaswatatakse, samas paragrahwis seiswat „Im Geiste des Deutschen Volkstums“ tuleb muidugi meie kohta „eestluse“ mõttes mõista. Muidugi oleks raskusi, kui meil selles mõttes wastutöötamist oleks, aga seda meil ei ole. Meil on nii palju wärsket töötamist, milles elab isamaalik waim ja ilusad kultuursed mõtted alawduwad. Haridusministeerium ei peaks siin ükskõikseks jääma, sest ka haridusministeerium saab aru, et temal õigus ja kohus on alla kriipsutada ja nõuda, et koolid tõesti kaswataksid meile isiklikult ja kutseliselt tublisid kodanikke. Kaswatusel kohta tuleks eriti nimetada, et mõne aasta eest oleks see üsna kuulmata asi olnud, kui oleks niisugune ringkiri saadetud Tallinna kooliwalitsuse juhataja, endise lugupeetud haridusministri Weiderman'i poolt, milles näiteks määratud oleks, et tantsud koolipidudel wältaaksid ainult 1½ tundi ja et kontroll kõwa olgu. Asjaolud on aga meid nii kaugele wiinud, et see ringkiri Tallinna kooliwalitsuse juhataja poolt 24. märtsil sel aastal anti ühes ära kirjaga riigi koolijuhatajaile ja haridusministeeriumile. Haridusministeerium on nähtawasti selles arwamises, et tema just ei tahaks algatust endale wõtta, waid alles siis, kui kohtadelt tulewad wastawad nõudmised. See, mis nüüd Tallinna linna kooliwalitsus on ära kirjajana saatnud haridusministeeriumile, oleks tõesti olnud tähtsaks tõukeks, sest kui Tallinn räägib, siis peawad wäiksemad linnad kuulma, samuti ka maakonna kooliwalitsused. Ja siin peaks haridusministeerium tõesti kindlat keelt rääkima. Nüüd tuleks weel üks eriline puudus, mida mina leian haridusministeeriumi tegewuses. See on rewideerimiste puudumine. Ei ole weel lõpulikult nähtawasti wälja kujunenud wahekord maakondade kooliwalitsuse ja haridusministeeriumi

wahel. Minule näib haridusministeerium siin ehk liiga tagasihoidlik olewat, nii et omawalitsusel ja haridusorganisatsioonidel liig suur iseseiswus on. Niipalju kui mina tean sõidawad haridusministeeriumi kõrgemad ametnikud siis wälja kohtadele, kui seal on midagi iseäralikku juhtunud, mis juba ajalehte on jõudnud. Aga ei ole üldist pilti selle kohta, kuidas haridus terwe riigis esineb, kuigi koosolekuid peetakse, kus kõigi maakondade esitajad on. Muidugi tutwuneb haridusministeerium nende andmetega, mis sealt antakse. Aga kui üht asja tähele panewad ja hindawad kaks isikut, siis võib see hindamine mõnikord üsna suuresti lahku minna. Sellepärast oleks wäga soowitaw, et haridusministeeriumil oleks jõudusid, kes wõiksid igale poole sõita ja igal pool koole rewideerida. Mina olen kuulnud, et meie kõrgematel ametnikudel olewat niipalju tööd, et nemad seda ei saawat teha. Kuid arwan, et organisatsioonitöös on juba suurem töö ära tehtud seeläbi, et alg- ja keskkoolid on kawaliselt kindlustatud ja kindlatesse rööbastesse seatud. Ülikool ei kuulu haridusministeeriumi alla otsekohe ja ka tema seadus ning kawa on juba wälja töötatud. Milles siis see töö ülirohkus seal ministeeriumis seisab? Peab tingimata rohkem wabu jõude olema, kes wõiksid koole rewideerida, nii et tõesti haridusalal koolides kindel tsentralisatsioon oleks. Eriti käiks see ka usuõpetuse kohta. Minu arwates peaks haridusministeerium seda wäga ja wäga tähele panema, et rewideerimine koolides kawakindlalt, mitte ainult juhuslikult läbi ei wiidaks, siis oleks haridusministeeriumil ka palju kindlamad ja konkreetsemad ettekujutused ja andmete kogu sellest, mis maakondades tehakse. Sest selles heas arwamises ei wõi ka haridusministeerium oma tegelaste ja pedagoogide wastu olla maakondades, et seal kõik wäga hästi läheb. Kui sellest ministeeriumist terwe rahwas läbi läheb, siis peab haridusministeeriumil see wõimalus olema, et tema terwe rahwa hariduse seisuga, terwe riigi koolitööga tuttaw oleks ja et temal oleksid kõige wärskemad andmed ministeeriumis eneses nende meeste poolt, kellel laialisem waade on haridusliku asja peale kui neil, kes ainult oma maakonnas tegusewad, ja võib ju olla wäga hästi töötawad. Aga ka arwatawa hea töö juures võib ikkagi puudusi ette tulla, nii et seda, mis töötegija arwa-

tes hea on, weel paremini wõib korraldada ja teha.

See oleks umbes kõik, mis tahtsin haridusministeeriumi kohta öelda.

(Wahelhüüded kohtadelt:
Lõpetada!)

Juhataja **J. Tõnisson**: On ettepanek tehtud koosolekut lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

Lõpetan koosoleku.

Koosolek lõpeb kell 9.25 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Riigikogu esimees **J. Tõnisson**.

Abiesimees **K. Wirma**.

Abiesimees **L. Raudkepp**.

Abisekretäär **Osk. Köster**.

Abisekretäär **J. Wain**.

